

בנימין יהלום

מזכרונות

„הוצאת ספרית ראשונים“ (דוד תדהר)

תמוז תש״ו

ת. ד. 475

תל-אביב.

ספר הזכויות

המחבר

כל הזכויות שמורות

המחבר ז"ל יחזיק בזכויות המחבר

מה' מצעדי גבר פוננו — —

כי יפול לא יוטל

כי ה' סומך ידו:

(תהלים, פרק ל"ז, כ"ג-כ"ד)

* * *

אותן „סופות בנגב“, שבראשית שנות השמונים למאה שעברה פקדו בדם ואש, ביד־עשו של פורעים מוסתים יוקדי־איבה, את משכנות ישראל בדרומה של ממלכת הצארים־הצוררים, נועדו למלא תפקיד חוזר פעמים רבות בפתיחה לתולדותיהם של רבים וטובים בין מחדשי התנחלות עמנו בארץ ירושתו. הפוגרומים ההם, המחזירים בתום־ילדות לעומת הזוועה הגדולה, המכתימה את אמצעה של המאה העשרים, מאת ה„קדמה“ וה„תרבות“, שמשו בשעתם שוט־אלוה לעורר את טובי הנוער היהודי ברוסיה מחלומותיהם הנעימים, מאש־ליותיהם להשיג במחיר ויתור על עתידות עמם והשתרשות בעם נכרי ובתרבותו, ובמחיר עמל ומאבק לטובת העם ההוא וארצו, את הזכות להתערות כאזרחים בטוחי־עתיד וברוכי־שלוה במולדת מדומה וחורגת. הצעירים ההם, שרבים מהם כבר נחזים בחיק אדמת המולדת האמתית שהקדישו את חייהם לתקומתה, ושרידיהם־בחיים הנושאים בכבוד את לובן שיבתם ואת זכר — „חטאת הנעורים“ ו„דרך התשובה“ — אלה הם „בעלי תשובה“ של דור התחיה, היכולים לומר כיום בקורת־רוח: „אשרי זקנתנו שכפרה על ילדותנו“.

אולם לא רק בעלי־תשובה מכילה גלרית־הכבוד של בוני הישוב. גדול ונכבד גם החלק שתרמו לבנין הארץ בני הסוג של „צדיקים גמורים“, שמעולם לא חזרו בתשובה אל עמם ושאיפותיו ותקוותיו, יען כי מעולם לא עלה על דעתם אף רגע לנתק את שרשרת הדורות, לעזוב את דרך עמם מציון ולבקש להם מנוחה ונחלה בין זרים. הללו ירשו מדור לדור, למן גלות ישראל מעל אדמתו ועד הזמן האחרון, את תודעת

הזכות על ארץ-ישראל ואת תודעת החובה לשוב אליה באפשרות הראשונה שתזדמן להם. שתי תודעות שהן אחת. היונקת את לשד קיומה מתורת ישראל, שהחזיקה את העם בחיים על אף כל הרדיפות והפיתויים, ושישראל החזיק בה בנאמנות ובמסירות-נפש, בקרבן-תמיד של קידוש-השם. הודות לצדיקים גמורים אלה, שעמדו לישראל בכל דור ודור, לא נותק מעולם הקשר החי בין העם ובין נחלת אבותיו. והודות לבני-בניהם בדורות האחרונים נתחדש ונתרחב הישוב בארצנו להיות בסיס לקליטת שבי גולה ולמיזוג בעלי-תשובה וצדיקים גמורים לעם אחד, המקומם את חורבות מולדתו ונבנה בה מחדש.

אחד מאלה, שזכו להמנות בין הבונים בלי צער של גלגולי תשובה ממדוחי-נכר, הוא ר' בנימין יהלום, איש כפר-גנים. בו נשתמר קו הנאמנות לציון במלוא טהרה ושלמותה בירושה מאבותיו. הסבא ר' ברוך אברהם, הגביר מאג-טופול, לא נשא אף רגע שם נכרי. בה בשעה שהמלכות גזרה על כל יהודי לבחור לו שם-משפחה, בחר לו מיד שם מן התורה, שם אחת האבנים שנשא אהרן על לבו לזכרון לבני ישראל בבואו אל הקודש. בזה העיד על עצמו, כי עיניו ולבו לארץ ציון וירושלים ואדיר הפצו, כי בארץ ההיא ישאו צאצאיו את השם העברי שבחר לו לדורותיו. האב, מאיר יוסף, כבר ביקר בארץ, בנסיון להשתקע בה, אך עוד לא מצא את התנאים כשרים לכך. אולם את השם העברי והשאיפה לציון הוריש לבנו.

את השם הזה הביא בנימין יהלום ארצה בעודו נער והוסיף לו כבוד בתור „עילוי“ בישיבות ירושלים, ואחר-כך בתור חתנו ונאמן-דרכיו של הרב אריה ליב פרומקין, חלוץ הרבנים בהחייאת קרקע ארצנו וחלוץ הישוב על אדמת פתח-תקוה בעת שנחשבה כ„ארץ אוכלת יושביה“. את השם הזה נשא כאחד מחלוצי המסחר העברי ביפו, שהוסיף כבוד למהימנותו של הסוחר העברי אף בתנאים הקשים ביותר; השם הזה יצא אתו אל ארץ נכריה — לא להשתקע, אלא לגור

בה ולעשות למען יינות ארצנו ולמשיכת הון עברי להפראתה:
ולבנינה. — והשם הזה חזר אתו להמשיך בפעולות לטובת הארץ
ובוניה.

האמונה בהשגחה העליונה לוותה את ר' בנימין יהלום
בכל דרכיו ובכל מעשיו. אמונה זו היא שחיוקה אותו בדרך
היושר והכבוד וממנה שאב כוח ואומץ — כפי שהביע בפסוק
קים שרשם בראש זכרונותיו — לעמוד בכל הנסיונות הקשים
שבוני הישוב נתנסו בהם וגם עליו לא פסחו. רבות פעל האיש
ורבות עמל בשנות חייו ברוכות המעש. הון ועושר לא צבר,
כי לפי אמונתו הטהורה לא הוקצבה לו מנת-חיים זו מלמעלה.
אך אקטיב גדול ונאה של מעשים טובים אכן הצלח הצליח
לאסוף לו, ואת גולת-הכותרת של פעליו בחשבון כלל האומה:
יש לראות בעמלו הקשה במשך שנים לא-מעטות, אשר הוכתר
בברכת ההצלחה: בגאולת האדמה של כפר-גניס,
ובהכשרתה להקמת פרבר גדול ונאה של העיר פתח-תקוה.
אולם איש פעיל ומפעיל כמוהו אינו מסתפק בהישג זה. אחרי
ביסוס הכפר שהוקם הודות להתמסרותו נטל עליו להכין מקלט
בכפרו ליתומים מוצלים מגולת תימן, ועוד ידו נטויה לפעול
ולהפעיל, לתרום ולהתרים אף למען בית-מנוחה לזקנים בכפרו
ועל אדמתו.

יבורך האיש ויבורכו מעשיו ויזכה לראות בגאולה ובנחמה
ויתנוסס שמו כיהלום יקר בין בוני ישובנו.

דוד תדהר

תל-אביב, סיון תש"ו

משפחת יהלום

משפחת יהלום, שגם אני הנני נצר אחד ממנה, מקורה בעיירה אנטופול שבפלך גרודנא. לפי המסורת של המשפחה בחר אבי-אבי, ר' ברוך אברהם, בשם-משפחה זה בעת שהשלטונות הרוסיים פקדו על היהודים להרשם בשמות-משפחה, והוא, סבי, החליט לרשום את משפחתו בשם עברי מהתורה. הוא היה אומר, שמאחר שממצרים נגאלו אבותינו על שלא שינו את שמותיהם, עלינו לשמור על השמות העבריים גם בגלות הזאת, כדי שבזמן שהקב"ה יפקוד אותנו לגאלנו יכיר אף לפי שמות-המשפחה, כי אמנם אנחנו הננו עמו הנבחר, בני-בניהם של יוצאי-מצרים.

הסבא ר' ברוך אברהם יהלום היה חוכר את האחוזה של האציל הפולני אשר ליד העיירה ויחד עם שלשת בניו — מאיר יוסף, משה ואריה ליב — ניהל את המשק החקלאי, את עסקי היער השייך לאחוזה, את בית משרפות היי"ש ואת פיטום הבהמות מהפסולת של תעשייה זו. האציל קיבל את דמי-החכירה בסדר במשך שנים רבות וחי לו בהידור בווארשה ובחוף-לארץ, והחוכר היהודי ובניו חיו באנטופול באצילות יהודית, בחיי תורה ומצוות ומעשים טובים ומתן צדקה ביד רחבה לנצרכים ולכל דבר שבקדושה.

בנו הבכור של ברוך אברהם, מאיר יוסף, נשא לו לאשה את פרל האלפרין, ממשפחת האלפרין מביאליס-טוק, שהיתה מפורסמת בגביריה המופלגים (אצל דודה קופל האלפרין התאכסן פעם הצאר ניקולאי הראשון כשביקר בס-ביבת ביאליסטוק). נולדו להם (נוסף על שתי בנות ובן מאשתו הראשונה) בן ובת ואחר-כך נולדתי להם אני בשנת תרל"ב.

כשהגיע אבי לגיל קשיש סבל ממיחושים ולא יכול עוד לצאת ולבוא בעניני העסקים, ושני אחיו הצעירים ממנו ניהלו את העסקים, בשותפות של שלושתם, כפי שנשארה להם אחרי מות אביהם, ואבי ישב על התורה ועל העבודה בצרכי צבור, בתור גבאי בבית-הכנסת, בתלמוד-תורה ובחברה קדישא. אבי הוכרח לנסוע בכל שנה למקומות-מרפא ולדרום-רוסיה לאכול ענבים מהכרמים. והואיל וללמוד תורה ולאכול ענבים אפשר גם בארץ-ישראל החליט לנסות, שמא יוכל לעלות עם משפחתו ולהתישב בארץ. בשנת תרל"ז בא לבקר בארצנו ולחקור את האפשרויות להתישב כאן. אך בראותו, שלא ימצא כאן סיכויים להשיא את בנו ובתו בתנאים טובים ולבסס להם עתיד של עושר וכבוד, חזר לאנטופול בהחלטה לחכות עד שיגדלו וישיאם ואחר-כך יעלה ארצה עם אשתו.

הוא לא זכה להגיע לכך, כי בשנת תרמ"א נפטר באנטופול ונקבר שם, וגם העשירות שרצה להבטיח לצאצאיו התנדפה אחרי מותו. בעודו בחיים בתור שותף בלתי-פעיל בעסקי "אחווה" היו גיסותיו מציקות לבעליהן בקושיות: מדוע הם עובדים גם בשביל אח "שאוכל ואינו עושה". אך האחים לא הפרו את ברית האחווה, באמרם: מי יודע, אפשר שבזכות תורתו ומעשיו הטובים שולח הקב"ה ברכה במעשי-ידינו. והנה זמן מועט אחרי פטירתו נזדמן להן לחשוב, כי אכן צדקו בעליהן. באותו הזמן מת ה"פריץ" בעל האחווה, ובנו לא די שסירב לחדש את החכרת האחווה, אלא רצה לגזול מהחוכרים אף את הבהמות שקנו בכסף, ופיטמו אותן על חשבון עצמם. בקושי רב הצילו מידו את המקנה וחילקו ביניהם את מחיר הבהמות, שנשאר להם מכל הרכוש הרב, אך נשארו בלי מקור פרנסה. והדוד משה הוכרח לנסוע אל בנו לאמריקה. — והדוד אריה ליב ניסה את מזלו בעסקים אחרים ולאחר זמן נתעשר עוד יותר.

לנו נשאר מכל הרכוש של אבי המנוח 10.000 רובל, ואחרי שאחי נשא אשה ואחותי נישאה לאיש נשאר בחלקי רק 2.000 רובל, שהופקדו אצל דודי אריה ליב.

אמי דאגה לעתיד: מה יהא עלי לכשאגדל ואשאר בלי כסף ואם לא תוכל „לפדות“ אותי מהשרות בצבא, אוכרח, חלילה, לשרת את הקיסר... והנה נמצא לה הפתרון: אחד ממכרי משפחתנו, ר' אהרן שמואל פודרובסקי מחומסק, עשיר שירד מנכסיו והצליח להציל חלק מהונו, נתאלמן לעת זקנה והחליט לעלות לארץ-ישראל, והואיל ובישוב הישן לא סבלו אז רווקים והוא ידע, שבירושלים ממילא ידרשו ממנו לשאת אשה אם יבוא שמה בגפו, לכן הציע לאמי, שתנשא לו על מנת שיעלו יחד לארץ-ישראל. אמי הסכימה בתנאי שיקחו גם אותי עמהם (הפירות של חלקי בירושה הספיקו לכלכלתי ומבחינה כספית לא הייתי איפוא למעמסה על אבי-חורגי). וזמן מועט אחרי חתונתם, בשנת תרמ"ה, יצאנו שלשתנו לדרך לאודיסה, ומשם הפלגנו באניה ליפו.

בתוקף פקודה חדשה מאיסטמבול סירב הקונסול הטורקי באודיסה לתת ויזות ליהודים הרוצים לנסוע לארץ-ישראל, אך אנו ועוד כמה יהודים, כעשרים נפש, הפלגנו באניה מבלי להתחשב בסירוב. כשעגנה האניה הרוסית ליד חוף יפו ירדנו לסירה ערבית ונסענו אל בית-המכס, אך פקידי הנמל לא נתנו לעלות אל היבשה ופקדו על הספן הערבי להחזירנו אל האניה הרוסית, שתחזיר אותנו אל המקום שבאנו ממנו. הקברניט של האניה סירב לקבלנו חזרה אל האניה וצוה להעלות את סולם-המדרגות לבל נוכל לעלות בו. מה שאנחנו הרגשנו באותה שעה, בהיותנו בכף-הקלע בין שתי מלכויות, שכל אחת זורקת אותנו אל חברתה ואף אחת אינה רוצה לקבלנו — קשה לתאר בדברים, ואני מאמין, כי זעקות היהודים, הנהדפים משערי ארצם אחרי הגיעם אליה בטלטולי-דרך קשים, עלו השמימה ומילאו את סאת האשמה של הממלכה הטורקית, עד כי בסוף נחתם גזר-דינה מאת אלהי המשפט, שהיא עצמה תהדף מהארץ הקדושה.

לנו היה זה אסון ממש, אך גם לספן הערבי היתה זאת בעיה קשה מאד: הנה מלאה סירתו כעשרים נפשות-אדם ואין הוא יכול להשתמש ולהשתכר כספים בסירתו אלא לאחר

שיפנה מתוכה את ה"מטען" הזה, אבל לאן? ואז עדיין לא הגיע אותו ספן הדיוט לרמת התרבות והמוסר של ממלכות "נאורות", שאינן נרתעות משלוח נודדים יהודים למצולות-ים. בצר לו פתר הספן את הבעיה באופן מקורי: הוא קשר את הסירה בחבל אל האניה וחזר אל החוף בסירה אחרת, ובוה העביר את האחריות לנפשותינו על ראש קברניט האניה, ועם טלטולי הסירה על פני הגלים טולטלנו אנחנו בין יאוש ליאוש...

לפנות ערב, כשהגיעה שעת האניה להפליג, צוה הקבר-ניט לאנשיו לכרות את החבל של סירתנו ולהשאירנו בימה של יפו, ולנו הסביר, שהוא עושה את הדבר לטובתנו, כי אחרי שיפליג מכאן לא תהיה לטורקי ברירה אחרת, אלא להעלותנו על החוף, ואנו הרי לשם כך נסענו לכאן, שכן אילו רצינו להיות באודיסה לא היינו טורחים להפליג באניה למרחקים אלא נשארים שם מלכתחילה... אנו צעקנו והאניה הפליגה לדרכה והשאירה אותנו בעלטת הערב על פני גלי הים, המטלטלים את סירתנו. פקידי השלטון, שראו את סירתנו מעל החוף, רגזו על הקברניט הרוסי שניצח אותם במשחק העקשנות, אך הרגש האנושי, לא נתנם להפקיר את האנשים לאבדן, ובכך שלחו את בעל הסירה להשיט אותנו אל החוף, ומשם העבירו את כולנו לבית-הסוהר, על מנת להחזיקנו שם עד שתשוב האניה הרוסית ולהחזירנו אליה...

הדבר נודע בעיר, ור' חיים בקר, המוכתר של יהודי יפו, בא והוציא אותנו בערבות (כלומר: הוא אחראי בפני השלטונות, שאנו נופיע לפקודתם בנמל יפו כדי שיגרשנו מהארץ...) אחרי הצלה-פורתא זו השתדל בעדנו ר' משה ויטנברג בירושלים אצל הקונסול הרוסי ושניהם פנו גם אל הפחה, ובסופו של דבר הורשינו להשאר בארץ. אך כדי למנוע לעתיד "עבירות" כאלה על חוקי ההגירה התקינה הממשלה הטורקית אחר-כך את מתן "הפתקא האדומה" לכל יהודי הבא ארצה, שלפיה רשאי הוא לשהות בארץ לא יותר משלושה חדשים...

אחרי השחרור מבית-הסוהר עלינו להתישב בירושלים

ושכרנו דירה בשכונת בית יעקב שממעל לשכונת מחנה יהודה. אבי-חורגי, שפירות שרידי רכושו הספיקו לו למחיה, ויתר על הזכות לקבל חלוקה אלא להיפך — היה נותן צדקה מכספו כיכלתו וישב כל ימיו ועסק בתורה. אמי הסתגלה במהרה לחיים הקשים, עבדה בעצמה את כל עבודות הבית, כדי שבעלה ובנה יוכלו ללמוד תורה. בירושלים מצאנו קרובים: הרב הגאון ר' י. ל. דיסקין מבריסק והרב ר' אליעזר (שנקרא ר' ליישקה) דן.

ולהצעתו נכנסתי ללמוד בשיבת „תורת חיים” שנוסדה לא מכבר והתנהלה על ידי הרב ר' יצחק וינוגראד שהיתה אז בבית-הכנסת של „בתי-מחסה” אשר בעיר העתיקה.

וזה היה סדר יומי: אחרי תפלת שחרית וארוחת הבוקר הייתי נוטל עמי פת-לחם ופרפרת יבשה והולך אל הישיבה, ושום מניעה של גשם או חום לא עיכבה אותי. בישיבה למדנו עד הערב, בהפסקה קטנה לסעודה בצהריים, ואז קבלנו ממטבח הישיבה קפה שחור להרטיב בו את מאכלנו היבש. סדר הלימוד היה דף גמרא ליום, לימוד עיוני, עם המפרשים והראשונים עד הפוסקים, ושבעה דפים במסכת אחרת רק עם רש"י ותוספות לשם בקיאות. בערב הייתי לומד עם חברים, לשם חזרה על השיעורים שבישיבה, עוד שעות אחדות בבית-המדרש של השכונה, ואור ליום ו' היינו לומדים עד הבוקר, באותו הזמן, בהיותי כבר בחזר שלמעלה מבר-מצוה, אספנו כספים אני ועוד חבר אחד והנחנו יסוד לקופת גמילות-חסדים בשכונה.

כשנה למדתי בישיבת „תורת חיים”, עד שקרובי, הרב ר' אליעזר דן, נתמנה למרצה בישיבת „עץ חיים” הותיקה והעבירני אתו שמה, למורת-רוחו של הרב ר' יצחק וינוגראד, שדעתו לא היתה נוחה מהוצאת „העילוי החומסקאי” מישיבתו. „העילוי מחומסק” — בשם זה הייתי ידוע בירושלים, מכיון שלפי ידיעתי ושקידתי בלימוד נחשבתי כ„עילוי”, והואיל ובחדשים המעטים שלפני עלותנו ארצה הייתי עם אמי בבית אבי-חורגי בחומסק, נחשבתי בירושלים כבן העיירה ההיא. שנתים למדתי בישיבת „עץ חיים”, גם שם באותו הסדר

כמו בישיבה הקודמת, ואז, כשנכנסתי לשנתי השמונה-עשרה, התחילו שדכנים שוקדים על מציאת בת-זוגי, לקיים בי מה שנאמר במשנה: "בן שמונה-עשרה לחופה". הציעו לי (כלומר: לאמי ולבעלה בשבילי) את בתו של הרב הראשי לעדה האש-כנזית, הרה"ג ר' שמואל סלנט, ואת בתו של הרב ר' אלי-עזר דן, ועוד. לפי ידיעותי בש"ס ופוסקים ולפי יחוס משפחתי נחשבתי ראוי לשידוכים רמי-מעלה כאלה, ותלבשתי הירושלמית למחצה ואירופאית למחצה עוד הוסיפה לי לוית"ן חן. לפי מושגי הימים ההם, אבל פגם גדול היה בי: אינני לי "חלוקה". כי אני בתור בן למשפחה אמידה, שהצטיינה בנתינת צדקה, לא רציתי להיות בין המקבילים. לא נרשמתי ב"כולל" לקבלת "חלוקה" (ואף כי קיבלתי, לא היה ערכי עולה ביותר, שכן ה"כולל" שהייתי צריך להשתייך אליו לפי ארץ-מוצאי, היה כולל דל, שאוכלוסיו מרובים והכנסתו מועטת, והיחסנים העיקריים, המובטחים בהכנסה קבועה והגונה לכל ימי חייהם ולדורותיהם, היו בני כולל אשכנז או אונגארן), ואפילו "דמי ישיבה" (תמיכה מיוחדת בצורת "משכורת" שניתנה ללומדים בישיבות) סירבתי לקבל. אולם לפי ההלכה גם בחור שאינו מקבל "חלוקה" אינו פטור מחובת הנשואין, ובכן המשיכו השדכנים לטפל בי ואחד מהם, בצלאל שדכן, בחר בשבילי את יתומתו של שד"ר מאחד המוסדות, שירשה מאביה בית והכנסה קצובה. התנאים הכספיים התאימו פחות או יותר, ובכן הלכו שתי האמהות (שלי ושל אותה הבחורה) אל הרב דיסקין לשאול בעצתו, ומאחר שגם הוא, "אמר לדבק טוב", נדברו לבוא בערב אחי בשבוע הבא ולכתוב "תנאים". אבל מן השמים הועידו לי זיווג אחר.

בכתיבת תולדות אדם לא נהוג להאריך בפרשת נשואיו, כי זהו ענין פרטי, ובדרך כלל נהגו לציין את העובדה בקיצור, שפלוני נשא (את פלונית) בשנת כך-וכך, וחסל. אך מאחר שמוטלת עלי חובה קדושה לכבוד רעיתי, נוחה עדן, לרשום לזכרון בספר את מסירותה העזה לציון ואת אדיר חפצה לחיות

חיי יושר וכבוד אך ורק בארץ הקודש עוד מנעוריה; וכן
מאחר שיש בפרשה זו כדי להשלים את תמונת אורח-החיים
בישוב הישן בימים ההם — לפני קרוב ליוכל שנים, ויש בה
גם סטיות מהנוהג שהיה מקובל אז, — לכן סבורני, שכדאי
לספר כמה פרטים מתולדות כניסתי לברית הנשואין.

כשעלה הרב ר' אריה ליב פרוםקין ארצה לקנות
אדמה בפתח-תקוה בשביל העשיר החרדי לחמן מברלין
(ושמינית של הקרקע בשביל הרב ד"ר עזריאל הילדס-
היימר, שרצה גם הוא להיות בין גואלי אדמה בארץ-
ישראל), השאיר את בתו אלקה אצל אחות אשתו, אשה
אמידה בעלת בית-מסחר למנופקטורה בעיירה קורלנדית (אח"כ
בשטח לטביה) בקרבת הגבול הפרוסי. שנים אחדות היתה
אלקה כמו בת אצל דודתה והתמתחה במסחר, והדודה, ששיכלה
את בנה יחידה, אמרה לאמצה לה לבת, להשיאה ולהחזיקה
בביתה ולהוריש לה את רכושה לאחר אריכות-ימים. אך
אלקה השיבה, כי אין לה מקום בעולם חוץ מארץ-ישראל,
אשר שם הוריה, וכשנסע אביה בשנת תרמ"ט לגרמניה בעניני
משק-לחמן לקח אותה עמו בשובו ארצה.

בהגיעה לפתח-תקוה מצאה את המשפחה קודחת ונכנסה
מיד למשוך בעול עבודות הבית: בישול, אפיה, ניקוי. במשך
הזמן למדה גם היא לשאת את יסורי הקדחת ולצמצם את
תפריט המזון בהתאם לרמת החיים הנמוכה, שהיתה נהוגה
בין המתישבים. ואם לא די בעבודות משק הבית של המשפחה,
היה עליה לעבוד בניקוי בית-המדרש, שבו ניהל אביה את
הישיבה הקטנה, שבה הרביץ תורה לנערים.

כששמעה הדודה על סבלה כתבה לה, שתחזור אליה כמ-
קודם, אך היא ענתה במכתב: מוטב לי למות בארץ-ישראל
מאשר לצאת לחיים נוחים אל הגולה.

ביקשה אלקה לעמול ולקדוח בשלוח, והנה החל אביה
מציק לה, שבחורה גדולה כמוה, כבת י"ט, חייבת להנשא
לאיש כל עוד לא „תזקין“ (לעבור את שנתה העשרים), ואז
יפחתו סיכוייה. ההצעה הראשונה היתה להשיאה לבנו של אחד

מידידיהם בפתח-תקוה, בחור בן-טובים, יודע תורה ובעל "חלוקה" מכולל אשכנז (יחוס ממדרגה ראשונה), הורים משני הצדדים היו מרוצים, וגם הבחור לא התנגד, אך סירבה בהחלט להנשא למקבל "חלוקה". לחנם הסבירו לה מכרים, תושבים ותיקים ונכבדים בארץ, שבלי חלוקה אי אפשר להתקיים כאן, והיא באחת: "יודעת אני את המסחר במנופקטורה, ואם לא אצליח במסחר, אעבוד בתפירה או בכל עבודה אחרת שהיא, בזיעת אפי' אמצא את לחמי, ובשום פנים אינני רוצה לקבל צדקה, רק לתת!".

מכיון שבפתח-תקוה לא נמצא בחור מתאים אחר, לקח אותה אביה עמו לירושלים בהחלטה איתנה, שלא ישוב עמה הביתה בטרם תהיה מאורסת!

אגב היה גם בנסיעה פרט אופיני לאורח-החיים מאז. — לירושלים נסעו בעגלה של המשק, וחמשה היו הנוסעים: הרב פרומקין, שתי בנותיו, בנו והעגלון. כשהגיעו היתה שעת חצות לילה ולא יכלו להכנס העירה (לעיר העתיקה), כי בלילה היו השערים סגורים. הם ידעו מפי השמועה, שבשכונת נחלת שבעה, שליד דרך יפו מחוץ לחומה, יש בית-מלון של שלום בלון, אך את הבית לא הכירו. והנה בעמדם בחשכת הלילה ברחוב ראו אור נר בחלון של אחד הבתים. יהודי יושב ולומד תורה בלילה, דפקו על דלתו, ואחרי תחנונים רבים הסכים להפסיק מלימודו, לפתוח את הדלת ולהגיד להם את הדרך אל המלון. הם הלכו ולא מצאו וכשחזרו אל האיש הזה ודפקו שנית, סירב לפתוח ולהפסיק עוד פעם את לימודו, ואפילו בהבטחת שלום לא יכלו להזיזו מאצל הגמרא — ולכן לנו ברחוב עד אור הבוקר, ואז נכנסו העירה והתאכסנו אצל ר' בצלאל לאפין.

בירושלים ניסה האב להשפיע על בתו על-ידי מכרים נכבדים ונשואי-פנים, שתסכים לשידוך עם אותו בחור "מכולל אשכנז", אך היא הגידה לכולם, ואף להרב הראשי ר' שמואל סלנט, שבשום פנים לא תסכים ליהנות מן ה"חלוקה". מכיון שכך יעצו להם להתעניין בבחור מבוגר, בעל בית-מסחר

למנופקטורה ומכשירי-כתיבה. ההצעה היתה קרובה להתקבל על הדעת, אך הבת התענינה בהתנהגותו בעיני מסחר, ובש-אלות-חקירה מפי נכבד קשיש אחד שמעה, שבזה אינו בסדר גמור והוא משלם רבית אפילו 18 אחוז... וההן והלאו שלן אינם בטוחים במאה אחוז. לכן סירבה בהחלט אפילו לשמוע על אודותיו. אז הציע הרב סלנט להתענין ב"הבחור מחומסק" (כלומר: ב), שהנו מתאים לכל התנאים: בן-טובים, יודע תורה, אינו פגום במשא ומתן והעיקר — שאינו מקבל "חלוקה", שזהו אמנם פגם גדול במעלת היוחסין בירושלים, אבל חסרון זה הרי הוא דוקא צד לשבח בעיני הנערה. הדברים נכנסו באוזני הרב פרומקין, וכך הוזמן בצלאל שדכן אל בית ר' בצלאל לאפין והוטל עליו לבוא בדברים עם "צד החתן" ולתווך בין שני הצדדים, כנהוג.

עוד תמול-שלשום שידל השדכן בצלאל את אמי לשידוך אחר בשבילי, כמסופר למעלה, וה"עסק" ההוא עמד להגיע לידי גמר בהסכמת האמהות משני הצדדים, וכעת, כשבא להציע שידוך אחר לגמרי, הצטדק בנימוק פשוט, שהוא אינו אלא בעל-מקצוע, שתפקידו לשרת את הלקוחות לשיעור רצונם, ומאחר שהרב פרומקין רצה ממילא לשלוח שדכן, אמר הוא (בצלאל) בלבו: למה לו להפסיד את ההכנסה מבחור שכבר התחיל לטפל בו? אם זה השידוך נקבע מן השמים, יהא הוא השליח ויזכה הוא בדמי-השדכנות... ומאחר שאמי עוד לא הת-קשרה בשום צורה עם אמה של הבחורה ההיא, ראתה את עצמה חפשית להתענין גם בהצעה החדשה והשיבה לשדכן, שאפשר לדבר על הענין.

הרב פרומקין בא אל הישיבה ו"תהה על קנקני" בלימוד, ואחר הזמינני לבוא לבית ר' בצלאל לאפין, (כדי לראות ולהתראות עם הבת). כפי שנודע לי אחר-כך צחקה בראותה אותי ואמרה: — אמנם עינינו מעידות שאינו בטלן, אבל עודנו ילד... ושוב העתירה בכי ותחנונים על אביה, שיתן לה חופש לעזר שנה, אך הוא באחת: לשהות בירושלים אפילו שבוע

ושבועים ויותר ולא לנסוע הביתה בלי ארוסין! ובכן הסכימה להנשא לי.

בתקופת האירוסין הוזמנתי לשבת אחת להתארח אצל חותני-לעתידי בפתח-תקוה. זה היה בניגוד לנימוסים המקובלים בירושלים, אבל מאחר ששני הצדדים לא היו ממקבלי חלוקה, רינגנו חובבי-דיבות על ה"פירצה" הזאת ימים אחדים, עד שנודמנו להם עבירות חשובות יותר לדבר בהן. החלטנו, ארוסתי ואני, לנסוע אחרי השבת ליפו לראות את העיר ולהציג טלם למזכרת. לצרכי צילום כזה — שנחשב כמעשה מודרני, אירופאי, הייתי זקוק לתלבושת מודרנית (חליפה אירופאית ותרבוש). הזמנתי חליפה אצל חייט, וכשגמר אותה סירבתי ללבוש את המעיל משום שהיה קצר, ובכן ויתרתי על החליפה ושילמתי לחייט פיצויים על נזקו — ולא הצטלמנו. גם ביקור זה ביפו נתן פתחון-פה לחובבי-דיבות, שכתבו להרב פרומקין על בתו והחתן, ש"התהלכו כמו חמורים" (כלומר: הלכו יחד זה בצד זו ושוחחו, מבלי להביט זה לצד זה וזו לצד אחר כמו שני זרים שאין היכרות ביניהם...) הפאסקווילים הללו ציערו את האב וכשמסר לבתו על תכנם, בכתה. — זה היה הצד הבלתי-נעים שבמצב-של-אירוסין, אך למזלנו לא ארך מצב זה זמן רב, כי בט"ו טבת תר"נ, ימים אחדים אחרי מלאות לי שמונה-עשרה שנה (בי"א בטבת) חגגנו את חתונתנו בבית אמי בירושלים ונסענו הביתה לפתח-תקוה.

אינני יכול לומר, שבישיבה למדתי לפרנס אשה (ואחר-כך גם ילדים) ולהחזיק מעמד בחיים. אך כמו רבים מבני ירושלים, שהלימוד בגמרא הרחיב את אופק ראייתם בעולם ופתח את כושר המצאתם במצבים ובתנאים שונים, והכשירם להיות אנשי-מעשה בעסקים ובמפעלים שונים, שבהם הונח היסוד למעמד המסחר העברי בארץ, — כך גם אני לא הרגשתי את עצמי אבוד בעולמו של הקב"ה.

כשנכנסתי לחופה בן י"ה, ידעתי, שבזה אני נוטל על עצמי את החובה והאחריות לפרנסת משפחה, שכן חותני לא הבטיח לנו מזונות על שלחנו (גם לא יכול להבטיח, כי

לפני זמן מועט השיא את בתו הבכירה ולזוג הצעיר ההוא
 הבטיח מזונות לשנתיים). אחר-כך היה מוכן למאמץ נוסף
 שלמעלה ממוחו, כי בערבים, אחרי גמרו את עבודתו במשק
 היה לומד אתי גמרא, ואחרי ערבים אחדים הודה, שבבחנו
 אותי בירושלים טעה בהערכת ידיעותי בפחות מדי, וכעת,
 בהיותו משוכנע שאם אמשך ללמוד אהיה מוכשר לא לר-

גב' אלקה, בעלה בנימין יהלום, אמו ובתו שרה (אשת קצין מחוז תל-
 אביב לשעבר, אלכס אפשטיין). שאר בנותיו : שושנה ישראלית, רבקה
 מרכוס וחמדה יהלום.

מזונות כל זמן שאשב ואלמד ואכן ישבתי כחצי שנה בביתי ולמדתי, ואז הוחלט במועצת המשפחה, שאשתי, המומחית במסחר במנופקטורה, תפתח חנות ביפו (בהון המורכב מהנדוניה שלה ומהירושה שלי) בשותפות עם גיסי צבי חיים צי י י ט ל י ן, שישקיע את שליש הכסף הנחוץ לעסק, והם יסחרו ואני אשב ואעסוק בתורה. אך אני לא הסכמתי שאשתי תמרגס אותי ורתמתי גם את עצמי בעול הפרנסה ובשנתי התשע-עשרה נעשיתי בעל פירמה מסחרית ביפו. קשה היה למצוא חנות פנויה, אך ר' אהרן שלוש עשה למען חותני ופינה בשבילי חנות בבית שהיה באפוט-רופסותו. באותה חנות החזיק ערבי נוצרי, אך בהיותה ריקה כמעט מסחורה שימשה בעיקר מקום מועד ופגישה, כעין מר-עדון-משרד, לאפנדים הפרדסנים לקבלת האנשים הדורשים להם, ובכך נתבקש השוכר למצות מקום אחר ל"מועדון". ואנחנו נכנסנו אל החנות לסחור באריגים.

לשם קניית סחורות היתה אשתי נוסעת לבירות (באניה, כמובן, כי שרות החמורים והדיליו/אנסים לא היה אז מפותח למרחקים גדולים כל כך). שם היה קומיסיונר-סוחר, מרדכי מ נ ד ל ס ו ן, יליד צפת, שעזר לארצישראלים בהשגת צרכיהם מסיטונאי בירות, ובעזרתו קיבלה סחורה בתשלום שני שלישים במזומנים ושליש באשראי מסחרי. בזמן הראשון לא היו קופצים על הסחורות שבחנותנו ואחרי חדשים מועטים הוכרחנו לפטר את הפקיד שהוכרחנו להחזיק בגלל חוסר ידיעת השפה הערבית וערבובית מערכת המטבעות המקומיים והזרים ונדנדו-די-שער-החליפין שביניהם, ומאז ני-הלנו את העסק בידיעות המעטות שרכשנו בינתיים ושהרחבנו אותן במשך הזמן. גם כשזכינו כבר למכור סחורה לא נתמלאה הקופה די הצורך, כי הלקוחות, בעיקר מהמושבות, היו קונים בהקפה "עד הגורן", והואיל והייתי דייקן מאד בפריעת שטות במועדם, הייתי מוכרח ללוות מאנשים פרטיים (הרבית החוקית היתה 12 אחוזים, ואני שילמתי לפגמים אף 15 אחוז — והיו מי ששילמו אפילו 24 אחוזים), כדי לעמוד איך-שהוא

בפני לחץ השטרות וזמני-הפרעון יסדנו, ארבעה סוחרי ארי-גים, מין קואופרטיב, חברת „ביטוח לפריעת שטרות“. כל אחד הכניס בכל שבוע מהפדיון השוטף 25 נאפוליונים וקיבל פעם בחודש בסכום אחד 100 נאפוליונים לפריעת שטרות. ארבעת החברים היו: ר' לייב ברקוב, ר' שמחה בונם נובור-בולסקי, אפרים פריאלניק ואני. (גיסי פרש מכבר מהעסק ואני נשארת בו לבדו).

בשנה הראשונה להיותי סוחר ביפו, כשההכנסה היתה קטנה מאד, בא דודי אריה מבריסק לבקר בארץ ולראות אם אפשר לקנות כאן נחלה בשבילו ובשביל הפירמה האחים לוריה מפנסק. כשלשה חדשים התאכסן אצלי ושילם ביד רחבה, כמו דוד עשיר וטוב, והכנסה צדדית זו הספיקה למלא את הגרעון בהוצאת הבית.

אז היתה „תקופת טיומקין“ בעצם תקפה (משרדו של טיומקין היה ממעל לחנותי). ודודי התקשר עם יהושע חנקין על נחלה גדולה בשטח הנרחב שהוא התקשר אז לקנות בעמק יזרעאל מאת סורסוק. נוסף לכך השאיר בידי 6000 פראנק, שבהזדמנות אקנה בשבילו עוד קרקע בארץ. באו הגזירות הידועות, נעילת שערי העליה ואיסור על העברת קרקע בספרי-האחוזה ליהודים נתיני-חוץ. קמה בהלה גדולה בין היהודים ברוסיה, הפסיקו את תשלומיהם לחנקין על חשבון האדמה שקנו ממנו, הוכרח גם הוא להפסיק את תשלומיו לסורסוק, ודמי-הקדימה שנתן הלכו לאיבוד, ודבר זה הגדיל עוד יותר את יאושם של יהודי גולת רוסיה מהאפשרות להתנחל בארצנו. באותו זמן הציעו בני כולל אוני-גארן למכירה 10 חלקות (קרוב ל-700 דונם) בתוך פ"ת במחיר 600 לירות. כתבתי לדודי על זה, אך תחת רושם הבהלה השיב לי, שאחזיר את 6000 הפראנקים שהשאיר אצלי לבנו עקיבא יהלום, שהיה בעל בית-מסחר גדול באודיסה, את הכסף הפקדתי בתחילה אצל בעל-העסקים הגרמני ברייטש, שהיה אז היחידי ביפו שעסק גם בעסקי בנק, וכשנודע לי אחרי חדשים מספר, כי מצבו אינו איתן, הוצאתי

ממנו את הכסף והלויתיו לר' משה בצלאל טודרוסוביץ.
בעל תעשית עורות, — וכעת, לדרישת דודי, גביתי ממנו
את הכסף והחזרתיו לפי הוראותיו לאודיסה, ושם הלך
לאיבוד.

במשך השנים השתרש העסק שלי בחיי המסחר ביפו.
ההכנסה כבר הספיקה איך-שהוא לכסות את ההוצאה. משהת-
מחיתי בענף האריגים ואשתי היתה עסוקה עם תינוקותינו,
הייתי נוסע בעצמי לבירות לקנות סחורות. פעם בשווי מבי-
רות איחרתי להפליג ונשארתי לנסוע באניה אחרת, והסירה
שהביאה ביפו את הנוסעים מהאניה הראשונה נתהפכה וכמה
מנוסעיה טבעו. ביפו קמה בהלה גדולה ואף אני נחשבתי
בין המתים, אך ממחרת הגעתי חי ושלם והודיתי לה' שש-
מרני מהאסון.

באותם הזמנים הפתיע סוחר-אריגים יפואי — "החב-
רוני" היינו קוראים לו, כי יליד חברון היה — את הסיטונאים
שבבירות בהסתגלות לפעולה מסוימת בתרבות-המסחר האי-
רופית: הוא פשט את הרגל... ובעקב זה החליטו הביירותים
לא לתת עוד אשראי לסוחר יפו וירושלים. נסע סוחר ירו-
שלמי לבירות וחזר בידים ריקות, וברצותו שגם אחרים
ירגישו את הטעם המר הזה אמר, שהשוק הבירותי מלא סחו-
רות בשפע, שלא היה עוד כמוהו. זה היה בתקופת הכנת
המלאי לעונת הפסח, ובכן נסעתי לבירות ואתי נסע חבר
אחד מהארבעה, שהיינו קשורים ב"קואופרטיב לביטוח פרעון
שטרות", כמסופר למעלה. לי הסכימו מנדלסון והסיטונאים
הספרדיים לתת באשראי כמה שאחפוף, אך לחברי לא. ואכן
היה עסקו אז במצב קשה, ואילו חזר הביתה ריקם היה עסקו
מתמוטט ונופל. שידלתי את הסיטונאים שיתנו גם לו, ורק
אחרי שנתתי ערבות בעדו הסכימו לתת. ואכן הודות למלאי
שהביא נתחזקה עמדתו והחנות התקיימה עוד שנים רבות
ואף עברה בירושה לבנו.

אולם כל הטרדות והחרדות המתמידות לזמני-הפרעון
של שטרות הציקו מאד והעסיקו את מוחי כל-כך, שלא היתה

דעתי פנויה אפילו ללמוד תורה בשוב הדעת כראוי. ובכך החלטתי לבסס לי עתיד יותר נוח, שלא אהיה משועבד תמיד בגופי ובנפשי לרדיפה אחרי הפרנסה. העסק הנוח ביותר היה — כרם, שכן נתן הבארון לכורמי ראשון-לציון מחירים טובים בעד ענביהם. ובכן קניתי בפתח-תקוה 40 דונם אדמת בור מאת ר' יהושע שטאמפר ומסרתי לר' יוסף קרול, מומחה לנטיעות, שיטע לי על אדמה זו כרם בשכר. זה קרה כשלש שנים אחרי שנעשיתי סוחר-אריגים ואני אז כבר יהודי מבוגר ובעל-משפחה בשנה ה-22 לחיי. פעם בשבועיים הייתי נוסע לפתח-תקוה לסייר את כרמי, וכשאיחרתי את הדיליזאנס הייתי הולך ברגל.

בעת ההיא מת אבי-חורגי ואמי באה מירושלים ונש-ארה אצלנו 27 שנים עד לפטירתה. מעזבון בעלה השני קיבלה בכתובתה כמאה נאפוליונים, מהם הליתה לסוחר 50 ואבדו אצלו, רק מעט הצלנו, וב-50 שנתנה לי ועוד 50 משלי קניתי עוד כרם צעיר ליד כרמי בשטח 20 דונם. בינתיים נסיתי להרחיב את תחומי מסחרי במכירת בגדים מוכנים, אך בראותי שהעסק אינו מצדיק את התקוות שתליתי בו, משכתי את ידי ממנו.

אחרי ארבע שנים להתעסקותי בכרמים נודמן לי לקנות כרם בן 75 דונם בזיל הזול, כי היה שייך לשלושה שותפים בעסקי הרג'י: מרדכי מנדלסון, הגביר אפשטיין והרצנשטיין, שברצותם לחסל את כל עסקיהם המשותפים אמרו למכור גם את הכרם, ומנדלסון היה מוכן למכרו לי ב-450 נאפוליון, אם אוכל לתת לו את הכסף היום, כי מחר עליו לחזור לבירות. פניתי לידידי טודרוסוביץ' שילוח לי את הכסף, אך הוא סירב מתוך חמלה עלי, לבל אסתבך בחוב שלמעלה מיכולתי. יצאתי ואספתי ממכרים שונים בהלואות קטנות עד מחצית הסכום בשעה אחת. כשחזרתי לחנותי מצאתי שם את טודרוסוביץ' והוא שאל אותי בדבר מצב הענינים, ובשמעו שכבר השגתי את המחצית נתן לי מיד את המחצית השנייה, ועוד בו ביום הועבר הכרם על שמי במשרד הרבנות

ובספרי-האחווה של המושבה, כחוק בישראל בימים ההם. אחרי ימים אחדים מכרתי את כרמי הראשון, בן 40 דונם ב-500 נאפוליונים ושילמתי את כל החובות, וכך נשארתי בעל כרמים בשטח 95 דונם נקיים מחובות.

אחרי תשע שנות מסחר ראיתי את עצמי כאדם מאושר שהגיע למחוז חפצו בשלום. מעתה אהיה חפשי מהכלא שב-חנות ומהשעבוד לבעלי שטרות ואוכל לחיות כבן-חורין, ככורם בפתח-תקוה. חיסלתי את בית-המסחר וקניתי לי בפתח-תקוה מגרש בן שני דונמים באמצע המושבה לבנות עליו בית יפה ולחיות בו בשלוה, ולעת עתה, עד להקמת הבנין, שכרתי לי דירה והתחלתי להקדיש, כמנהג אבותי, מזמני לשרות הצבור. נבחרתי לועד הראשון של המושבה, השתתפתי ביסוד חברת לינת הצדק ונבחרתי לגבאי בה.

המטרה הרגילה של חברת „לינת הצדק“ היא, כידוע, לשלוח לבית חולה אדם שיטפל בו בלילה, בעת שבני המשפחה עייפים מהטיפול בו במשך היום. אך בפתח-תקוה היו לפעמים חולים חסרי משפחה (עובר-אורח או פועל שתקפתו הקדחת וכדומה), שהיו זקוקים גם למקום לשכב בו, לשם כך שכרתי חדר והכנתי בו מטה וכסא ושולחן וכו', וכשנודמן חולה בודד היינו משכיבים אותו שם ושולחים אליו מטפלים לכל שעות היום והלילה עד שהבריא.

חוץ מזה עסקתי אז אף בצרכי מוסדות-צבור אחרים.

בעוד אני מסתדר ככורם אמיד וחפשי בפתח-תקוה, והנה רעם ביום בהיר! הבארון הפחית ב-30 אחוז את התשלומים בעד הענבים המובאים אל היקב שלו בראשון-לציון, כי גם עליו נמאסו הגרעונות המתמידים בעסק היין, שמצבו לא היה טוב בשווקי העולם, ומר מאירסון, מחברת יק"א, שבא ארצה בשליחות הנדיב, הודיע, שזוהי רק התחלה ואחריו יבואו עוד קיצוצים, ואפילו עקירת מטעי גפנים. הכורמים הגיבו על הודעה זו בתביעת פיצויים, אך אני לא רציתי לדרוש כלום מנדיבים. ודברתי עם יוסף קרול, שהוא יסע לראשון-לציון ללמוד את מלאכת עשית היין, ואני אסע ללונדון אל חותני

ללמוד את תנאי השוק שם, ואחרי כן ניסד בפתח-תקוה יכב
קטן בלי הוצאות גדולות ואת היין שנסחט מהענבים שלנו
ושל אחרים נשלח למכירה ללונדון בלי עזרת נדיבים.
וכיצד הגיע חותני ללונדון? הלא עד עתה ידענוהו בפתח-
תקוה?

כפי שהזכרתי היה חותני, הרב ר' אריה ליב פרומקין,
מנהל האחוזה של מרלחמן הברלינאי בפתח-תקוה. האחוזה
בלעה כספים לרוב והכנס לא הכניסה את ההוצאות. אחרי כמה
שנים של גרעונות נמאס הדבר על מרלחמן והוא שלח איש-
אמונים, את ר' יעקב אליעזר חוה'ס מקובנה לחקור את המצב
ולהציע תרופה.

ר' יעקב אליעזר בא וחקר את המצב ושאל לדעת מומחים
ומנוסים, ובא לידי המסקנא, שבהיות וכל ההתישבות החקל-
אית היא עדיין בגדר נסיון רב תלאות וכשלונות והפסדים,
ורק בעזרת תמיכה מתמדת מאת הנדיב היא מתקיימת איך-
שהוא, אין פלא, שגם משק זה אינו יוצא מהכלל וגם בו יתרה
ההוצאה על ההכנסה. ואשר לתרופה — הציע ר' יעקב אליעזר,
שלחמן ימנה בעל-מקצוע שיעזור לחותני בניהול המשק. אולם
חותני הכיר את לחמן ואת הלך-רוחו וידע בו, שלא יהא בו
אורך-רוח לשאת בהוצאה הנוספת שלא תביא במהרה שיפור
בהכנסה, וכן הבין, שאם תגורנה שתי משפחות בבית אי-
אפשר שלא תהיינה מריבות ביניהן, ולכן ביקש שמר לחמן
ישחרר אותו מניהול הנחלה וימסרנה לידי מי שירצה, אחרי
שישלם לחותני את הכספים שהוא עצמו השקיע במשק ואת
שמינית הקרקע שהיתה שייכת להרב הילדסהיימר מברלין
והעבירה על שם חותני במתנה. וכך נוצר סכסוך כספי בין
הצדדים. חותני הציע, שימסרו את הבירור לאנשים מביני-
דבר בתור בית-דין של בוררין וכאשר יחליטו כן יקום. לעו-
מתו דרש לחמן, שמאחר שהאדמה רשומה בכפר האחוזה על
שם חותני, יעבירנה קודם כל על שם לחמן, ואחר-כך, אם יש
לו תביעות על לחמן, ילך אתו לדין-תורה. חותני לא יכול
להסכים לכך, כי רבני בית-הדין בירושלים לא היו בקיאים

בצד המעשי של לבטי ראשית החקלאות, ומאחר שהענין נעשה לשיחת רבים בירושלים עלולה „דעת הקהל“ להשפיע על הדיינים לרעתו. ועוד היה מקום לחשש, שמתוך חשבונות להשיג תרומות מהגביר לחמן ביד רחבה לטובת המוסדות הירושלמיים, יהיה בדין משוא-פנים שלא-מדעת לטובת לחמן, וכן חשש שהטוען הממולח שנבחר על ידי ר' אליעזר יעקב לטעון בעד לחמן ילחץ על בית-הדין לחייב אותו, את חותני, להשבע. וכך נמשך הסכסוך זמן-מה בלי בירור, ובינתיים קמו שונאי חותני והוסיפו שמן על המדורה ופירסמו בכרוזים שר' אריה ליב פרומקין מסרב ללכת לדין-תורה כדרך הרשעים...

וכיצד היו שונאים לחותני? — אכן הוא לא פגע לרעה בשום אדם לא בדיבור ולא במעשה. אבל חוץ ממקנאים צרי-עין שחשדו בו שהוא צובר הון באחווה (בעוד שלפי האמת עבדו הוא וכל בני-ביתו עבודת-פרך וחיו בדחקות, ולא פעם הוכרח למשכן את תכשיטי אשתו כדי לשלם לעובדים ולהוצאות אחרות בעת שלחמן עיכב את משלוח הכספים), היו גם אנשים בעלי טינא בלבם עליו בשל מעשה ישובי כביר בשעתו: — כידוע עברו ראשוני פתח-תקוה לבנות את מושבם בכפר יהודיה בגלל אויר הבצות והקדחת שבפתח-תקוה. אך חותני קבע מיד שלא יתכן להרחיק כל כך את מקום המושב מהנחלה, ולכן בנה מיד את הבית על אדמת פתח-תקוה מתוך נכונות למסירות-נפש וגם מתוך תקוה לרחמי שמים. ואחרי-כן, בראות האחרים ש„קפיצת נחשון“ זו של חותני הצליחה, התחילו עוברים גם הם לפתח-תקוה והישוב ביהודיה נתבטל, ואשר על כן נשארה בלב שוחרי הישוב שביהודיה טינא עליו. וכעת, כשהחריף הסכסוך החלו להציק לחותני ולשלוח בו חצי שטנה בדבורים ובכרוזים ובמכתבים אל לחמן. ואם לא די בזה נוספה לו צרה גדולה מכולן, עלילת-דם ממש. וזה הדבר: — שנים אחדות לפני כן, כשנחפרה הבאר במשך לחמן, התמוטטה האדמה בבאר והרגה שני ערבים-נוצרים שעבדו שם ואחד נחבל והוכרחו לקטוע את רגלו. אז קבעה החקירה המשטרית, על פי עדותו של הקיטע הזה, שהבאר

נחפרה עלידי קבלן ערבי-נוצרי מיפו והוא האחראי לעבודה ולסידוריה. וכך יצא חותני נקי. וכעת, כשהתחילו "יקירי ירושלים" לרדוף את חותני, נמצאו רגלים שהסיתו את הערבי קטוע-הרגל לחזור בו מעדותו ההיא ולהודיע לשלטונות, ש"חכם פרומקין" עצמו ניהל את עבודת החפירה, וכך יוכל לסחוט מפרומקין הון רב...

הערבי עשה כך ושוטרים באו לאסור את חותני. אז ברח חותני לירושלים, ישב שם ששה חדשים בסתר, ובהיותו פטור לגמרי מעל דרך-ארץ נטל עליו עול תורה וחיבר את הספר "קרבן של ישראל", המכיל רעיונות דתיים גבתי-מעוף, מחולק לארבעה ענפים: פגעי הלאום, עקבתא דמשיחא, קורנין דנהור, קדושת התלמוד. אחר-כך הלויתי לו להוצאות הדרך ושילמתי לספן הראשי עלי חמיס הידוע ביפו נפוליון זהב שיבריה את חותני בגניבה אל האניה, וכך הגיע לברלין. שם התערבו בסכסוך הרב הילדסהיימר והרב ד"ר אויר-באך מהאלברשטאדט, ואחרי השתדלות מרובה קמה הפשרה עם לחמן והוא נתן לחותני פיצוי חד-פעמי בעד כל תביעותיו וחלקו בקרקע והחובות שנשארו עליו, וחותני יצא ללונדון להתחיל מחדש את חייו שנהרסו.

בלונדון מצא חותני חייט בן עירה, בעל בית-מלאכה גדול, וביקש ממנו שילמדנו לעבוד במכונה. החייט נדהם מאד. היתכן? ר' ליב, גדול בן גדולים, יגיע לכך?! אך חותני הפציר בו מאד שילמדנו את המלאכה במכונה ושלא יגלה לשום אדם, מי הוא הפועל החדש, כי אינו רוצה להיות עוד רב, רק לאכול לחם מיגיע כפיו! החייט נאות לו, וכשכתב לקרוביו בעירה הליטאית, את החדשה המדהימה, שר' ליב פרומקין נעשה "מאשינר" (תופר במכונה) בלונדון, קמה שם מהומה גדולה, כי חשבו שנעשה "מיסיונר" ר"ל... בינתיים לא יכול החייט לשמור את הסוד וכשנתגלה ליוצאי ליטא, מי הוא האיש המסתתר ביניהם לא הרפו ממנו עד שהסכים להיות להם למגיד שיעור בחברת "עין יעקב" בשכר צנום כיכלתם. אז הוציא חותני אליו את משפחתו ללונדון. בינתיים למדה אשתו

בפתח תקוה לעשות יין מצימוקים, וכשבאה שמה התחילו עו-
שים יין כשר מצימוקים למכירה ליהודים דתיים לצרכי
קידוש והבדלה ובמשך הזמן התפתח העסק לפירמה גדולה
למשקאות, וכל עוד עסקתי בפתח-תקוה בגידול גפנים סיפקתי
להם יין ארץ-ישראל מכרמי בעיקר לארבע כוסות לפסח.

כך הסתדר חותני בלונדון, אך רודפיו בירושלים לא
הספיקו להגיע לידי קנאה בהצלחתו החדשה, כי לא עבר זמן
רב וכולם מתו מיתה חטופה, שאנשי יושר בירושלים ראו בכך
עונש על בזיון והצקה לתלמיד-חכם ירא-שמים, רק אחד
מהם, שבעת צרה שלח לחותני ללונדון מכתב בקשת מחילה,
נשאר בחיים.

גם לחמן לא שבע נחת מאחוזתו אחרי שהצליח להפטר
מחותני בפיצוי פעוט. בתחילה מינה על המשק שני אנשים
שנבחרו על-ידי שליחו, אך הגרעון לא פסק, ושוב בא ר' יעקב
אליעזר ארצה ומינה את ר' משה בצלאל טודרוסוביץ
(אביו של דוד תדהר) לאפוטרופוס האחווה. ר' משה בצלאל
התיעץ אתי מה לעשות, ואני בהיותי אז פנוי מעסקים, מאחר
שבא המשבר הנ"ל בענף הכרם, הצעתי לו להחכיר את האחווה
לשלושה אנשים: לי, ליוסף קרול ולמשה מקלב (חקלאי
ותיק ומצליח) — על מנת שנשלם דמי חכירה ללחמן וננהל
את המשק על חשבון עצמנו, וכך יזכה לחמן לקבל הכנסה
נקה בלי הוצאות. ר' משה בצלאל ראה שהענין יהיה כך
לטובת שולחו והסכים להחכיר וכתב את החוזה על שמי, כי
עלי סמך בעיקר, והנה כתבו אלמונים ללחמן, שלחנם היתה
שמחתו על שנפטר מפרומקין, כי עתה הכניסו לו את חתנו של
פרומקין אל האחווה... לחמן רגז ודרש מר' משה בצלאל, שיב-
טל את החוזה אתי ואפילו במחיר פיצויים שישלם לי, אולם
אם כי קשה היה עלי לוותר על החכירה, שהבטיחה תוצאות
טובות, ויתרתי עליה בלי פיצויים למען הכבוד וכדי לחלץ
את ידי ר' משה בצלאל מצרה שנפל בה שלא באשמתו. ר'
משה בצלאל שלח ללחמן את החוזה המבוטל יחד עם התפס-
רות עצמו מהאפוטרופסות (כלומר: אם יצאת מדעתך, הטה

את ראשך בכותל ואת מוחי שלי אל תבלבל...) אחרי כן נתמנה יהודי אחר במקומו, אך הגרעונות לא פסקו, עד שבסוף הוכרח לחמן למכור את האחוזה בחצי חנם, ורוב רכושו נתמזמז וכמעט שלא נשאר אחריו כלום.

כשבאתי ללונדון הציע לי חותני להשתתף בעסק-המשי-
קאות שלו ברבע ההון (200 לירות) וכך ישבתי שם כשנה,
ובינתיים ניהלתי בדרך הדואר את עסקי השותפות שלי בארץ
ישראל עם יוסף קרול. הוא יסד בפתח-תקוה את היקב הקטן
„כורמי התקוה“, השקיע כסף שקיבל בעד מכירת כרם של
ענבים אמריקניות (לא לייץ), ואני עבדתי בלונדון יומם ולילה
למען פרנסה בצמצום בעסק-השותפות עם חותני ובניו, אך
למען יינות ארצנו לא יכולתי לעשות כחפצי, כי יינות אלה
נדרשו רק לארבע כוסות לפסח, בעוד שלקדוש ולהבדלה סי-
פקנו לקונים יין-צימוקים מתוצרת עצמנו, וחץ מאלה היה
הביקוש הרגיל למשקאות חריפים אחרים, שאין להם ולא לקו-
ניהם שום שייכות ליינות ארץ-ישראל. בינתיים כתבה אשתי,
שבגלל מחלה זקוקה היא להחלפת האקלים ושאבוא לקחתה
עם הילדים ללונדון.

כשנסעתי ארצה להביא את משפחתי עברתי דרך פאריס ונכנסתי למשרד יק"א לבקר את מיודענו מר מאירסון, שבעקב החלטת הבארון רוטשילד להעביר את ניהול מושבו-תיו בארצנו לידי חברת יק"א נעשה מנהלה קשור בעניני ארצנו. הוא שאל לחות-דעתי בדבר הרכבת יחור צרפתי על הגפנים האמריקאיות. אמרתי לו, שכבר עשיתי נסיונות כאלה וההצלחה מפוקפקת בשל גיל הגפנים. כשנפרדתי ממנו לצאת חבט על כתפי ואמר: «אתה הנך הראשון מאכרי ארץ-ישראל שאינך בא לכאן בתביעות ובבקשות!» ושיבה אותי על השכלו-לים שהנהגתי בלונדון בשיפור צורת בקבוקי היין ודרכי הפרסום.

הבאתי את משפחתי ללונדון, אך חוסר היכולת לפעול למען יינות ארץ־ישראל בעסקו של חותני לא נתן לי מנוח, ולכן החלטתי ליסד לי עסק לחוד בשיטה אחרת, אלא שהדבר

היה כרוך בקשיים. אמרתי לנסוע לאמריקה לנסות שם, בתוך הצבור היהודי הגדול, להפיץ את יינות כרמי-ישראל, והתנאים לנסיעה היו נוחים מאד, כי בגלל ההתחרות בין חברות האניה היה אפשר לנסוע מאנגליה לניו-יורק בשתי לירות. אך אשתי התנגדה לכך בכל תוקף, כי בהיותה בטוחה שבאמריקה אצליה בעסק, חששה שארצה להשתקע שם ואסתלק מרעיון השיבה לארץ ישראל, ובזאת לא רצתה בשום פנים. לכן הוכרחתי לוותר על הנסיעה ולחפש דרכים להסתדר בעסק עצמאי בלונדון.

בתחילה עמדתי לקנות באזור של יהודים עשירים בצפון-לונדון את חנות-היינות של חיימסון (דודו של חיימסון "שלנו"), שרצה לעת זקנה לעלות לארץ-ישראל, ואז עוד לא היה בן-אחיו ממונה על המנעולים של שער הארץ הנעולים בפני יהודים... אך ברגע האחרון התחרט בהשפעת קרוביו מכל התכנית, מהמכירה ומהעליה גם יחד, ובכן צריך לפתוח חנות חדשה. מצאתי אצל קתולי חנות שהיתה פנויה זמן רב והוא סירב להשכירה ליהודי, אך בסוף נעתר לשידולי מכרים והסכים להשכירה לי. אולם קשה היה לחצוב מקור פרנסה בחנות. הוכרחנו אני ואשתי לעבוד קשה, לבקר בבתי יהודים, להציע את ייננו הכשר לקידוש ולקבל הזמנות, ואני הוכרחתי לנסוע לשם כך גם לערי השדה. ההתחרות היתה קשה, הכסף אזל והכנסה אין. שלחתי שטרות לידידי משה בצלאל טוֹד-רוסוביץ ליפו והוא עשה בהם דיסקונטו בערבותו שלא על מנת לקבל פרס ושלח לי כסף, אך מצב זה לא היה בריא. כתבתי לקרול, שימכור את כרמי שנינו, שענביהם לא התאימו לייק, ויעצתי לו לקנות אדמה ויטע גפנים צרפתיות לגידול ענבי ייק. ואכן קנה אדמות-בור עידית בפתח-תקוה ונטע כרמים ובכפר-סבא קנה לנו אדמה לנטיעת שקדים.

בינתיים נודע לי, שהאנשים שקנו ממני את הכרמים קיבלו מהפקידות פיצויים בעד עקירת הגפנים יותר ממה שאני קיבלתי בעד כל הכרמים, אך לא הייתי מסוגל להצטער על הפסד ממון זה, שהיה בעיני לא ממון כשר והגון, אלא סוג

מסוים של "חלוקה", באותו זמן מסר הבארון את יקבי ראשוֹן לציון וזכרון-יעקב לכורמים עצמם ומצד ההנהלה שלהם התחילו פעולות לסדר את מכירת היינות באנגליה. זמן רב משכו אותי האנשים הנוגעים בדבר בהבטחות לשתף אותי בפעולות אלה, בניגוד ממכר יינות ארצנו בלונדון, ומאחר שסמכתי על דבריהם לא חידשתי את הרשיון שלי ואת שכירות בית העסק ובסוף נשאיתי קרח מכאן ומכאן, והחלטתי שאין לי מה לעשות עוד בלונדון ועלי לחזור לארץ-ישראל.

בעצם ימי המצוקה באה לי פעם כישועה פורתא זכיה בגורל ב-1/8 של שטח הגרלה לייפציגאי. וכן זכיתי באזרחות כשרה ומכובדת בארץ-ישראל במקום האזרחות הרוסית שהיתה לי לפני ונתבטלה במשך הזמן.

מסרתי בקשה לקבלת אזרחות בריטית. לפי החוק הייתי זקוק לשני עדים כשרים (אזרחי בריטניה מלידה), שמכירים אותי במשך כל המש שנות שהותי באנגליה ויודעים שהתנהגותי היתה נקיה מכל דופי. נמצא לי עד אחד יהודי-אנגלי ואליו הצטרף אותו בעל-בית קתולי-אנטישמי, שממנו שכרתי את חנותי הראשונה, ואף כי לא היתה לו כעת שום טובת-הנאה ממני, הסכים מיד לבוא ולהעיד לטובתי. אחר-כך בחן אותי קצין-בולשת בידיעת השפה האנגלית, בדיבור, בקריאה ובכתיבה. אמנם נכשלתי בשגיאות, אך הקצין לא הקפיד, באמרו שגם אנגלים רבים כותבים בשגיאות — וכך קיבלתי אזרחות בריטית ופספורט בריטי.

שלחתי את אשתי ארצה לפני עם שלושה ילידים (את בתי הבכירה, בת 12 אז, שהיתה כשרונית מאד בלימודים, השארתי אצל גיסי, הפרופיסור סגל באוקספורד, עד שגמרה את הקולג' ואז נשלחה להיות מורה בבית-הספר "שאוולינה דוטשילד בירושלים), ואחר-כך קניתי במכירה פומבית סחורות מנופקטורה בחמישים לירות ושלחתי לאשתי לפתח תקוה, שיהא לה במה להתחיל להתפרנס עד בואי, ואני עצמי אמרתי לנסוע דרך רוסיה ואודיסה, כדי להתראות עם קרובי

העשירים ולהשפיע עליהם שישקיעו כספים בקרקעות וב-
מטעים בארצנו.

עד ברלין הגעתי עם הפספורט הבריטי בלי מעצור, אך
כדי לקבל ויזה לנסוע לרוסיה הייתי זקוק ליפוי-כח מאת פיר-
מה, להוכיח שנסיעתי לרוסיה היא בענייני מסחר. הלכתי אל
מר ל'ח מן. הוא קיבלני בכבוד ושאל, אם אני מוכן כעת
לחכור את אחוזתו. עניתי לו, שאינני מסכים, אלא בענין אחר
באתי אליו והגדתי לו את מבוקשי, אך הוא לא יכול לעזור לי,
כי אין לו פירמה רשומה. פניתי אל הרב הילדסהיימר,
בנו של הרב ד"ר עזריאל הילדסהיימר, שהיה ידידו ומוקירו
של חותני, ובהמלצתו של הרב קיבלתי יפוי-כח נוטריוני מאת
סוחר יהודי גדול, והודות לכך נתאפשר לי להמשיך את דרכי
לממלכת הצאר.

ביקרתי על קבר אבי ואצל קרובים רבים, עשירים ואמי-
דים, והצעתי להם את הצעותי בדבר רכישת נחלאות בארץ-
ישראל. אחדים הסכימו לעיין בדבר. אחרים חזרו בהם מהס-
כמתם בגלל עיכובים משפחתיים. למשל: אחד מקרובי, עשיר
בווארשה, היה מוכן לקנות אדמת בנין בשכונת תל-אביב
בראשיתה, אך לפני צאתי משם התחרט, משום שאשתו אינה
מסכימה, ואמר לי: "מה אתה חושב? שהענין הציוני עתיד
לצאת לפועל? שהשולטאן יתן את הצ'ארטר? לא, זה לא יהיה!"
עניתי לו: "אם השולטן לא יתן, נחכה, כמו שאמר הרצל, עד
שאנגליה תקבל את ארץ-ישראל והיא תתן לנו את הצ'ארטר?"
אמר לי: "שוגה אתה בדמיונות אם הנך מאמין שזה יהיה עוד
בדורנו!" איש אחר מקרובי חזר בו מהסכמתו בגלל התנגדות
בנו, ואותו בן נהרג אחר-כך בתאונת דרכים. בכלל לא היתה
טובה אחרייתם של המסרבים. רובם ירדו מנכסיהם בתהפוכות
שבאו בעקבות מלחמת-העולם הראשונה והם או צאצאיהם
אבדו בארץ הגויים במלחמת-העולם השנית. אך דרכי לרוסיה
ופולין לא היתה לגמרי לשוא: גיסי (בעל אחותי) עקיבא פישל
ליפשיץ וחתנו בן-ציון אהרונוביץ ועוד אחדים מעטים

מילאו את ידי ברצינות לקנות בשבילים נחלאות שאמצא מת-
אימות בשבילם.

חזרתי ארצה דרך אודיסה. שכרתי בפתח-תקוה דירה בת
שלושה חדרים, שנים קטנים לצרכי מגורים ואחד למסחר
במנופקטורה ששלחתי מלונדון ושהוספתי עליה עוד סחורה
שהבאתי מבריות, בכסף-הלואה שקבלתי ובאשראי מסחרי
כנהוג. מאחר שהחנות היתה יחד עם הדירה ורעיתי היתה
בקיאה בעסק זה, לא הייתי קשור עוד כל שעות היום לדלפק-
המכירה, וביחוד מאחר שהמחזור המסחרי במושבה לא גדול
כל-כך. הייתי איפוא פנוי לטפל בחלקות מטעי השקדים בכפר-
סבא ובפרדס, שקניתי והכינותי, חלק קטן לעצמי והשאר לגיסי
ולחתנו הנ"ל ולשאר הקרובים שמילאו את ידי לקנות ולהכין
ולנהל את הנחלאות בשבילם, והשכר שקיבלתי בעד העבודות
הללו הספיק להשלמת פרנסתי יחד עם ההכנסה המעטה ממס-
חרי באריגים. את שותפותי עם קרול הוכרחתי לפרק, לדאבון
שנינו. מכרתי את חלקי בכרמים ובניתי לי בית בן 5 חדרים
וחנות. ושוב התחלתי לעסוק בצרכי צבור כחבר בועד המושבה,
בועד כפר-סבא, שהיה אז כעין "סניף" של פתח-תקוה ומושב
הועד המנהל שלו היה בפתח-תקוה, בחברה קדישא בתור גבאי
(שני) ובעוד מוסדות.

בהיותי קשור על-ידי כרמי-השקדים של קרובי בעסק
השקדים נתתי את דעתי על שיפור המצב הכלכלי בענף זה.
מקודם היו בעלי המטעים נאלצים, בגלל מחסור כרוני במזומ-
נים, למכור את היבול בחפזון ובכל מחיר שהוא, כדי לחסל
תקלה זו ויסדתי את הקואופרטיב "השקד", ומאז השגתי אשראי
על חשבון היבול באופן מאורגן לטובת בעלי המטעים, וכך הת-
חילו רואים ברכה בעמלם, ולשקדינו יצא שם טוב בארץ ומחוצה
לה.

העסקנות הכלכלית-הצבורית הזאת הטילה עלי מעמסות
לרוב הן בעבודה והן בענייני כספים. ב"השקד" למשל, אמנם
היה ועד בן חמשה חברים, כנהוג באגודות, אך למעשה היו כל

עבודות המנהל, הגזבר ומנהל־הפנקסים מוטלות עלי בלבד, וכל זה בתור משרת־כבוד, בלי תשלום כל־שהוא.

אותו דבר היה לי גם בועד כפר־סבא, אלא שבתנאים קשים הרבה יותר. הכנסת הועד היתה פעם אחת בשנה, שתי לירות מכל חלקת־שקדים בת חמשים דונם, שנגבו ממכירת היבול, וההוצאות היו בזמנים שונים במשך השנה. לפיכך היה עלי לתת להוצאות מכיסי, ואם קרה ששכחתי לרשום משהו מהסכומים שנתתי — ואין לי כל ספק שקרו מקרים כאלה — היה זה הפסדי הפרטי. הייתי שם גזבר ממונה על קופה ריקה, שהיתה תמיד חייבת לי, ורק פעם בחודש היה בא אלי פנקסן מקצועי לקבל את שוברי התשלומים ולהכניסם אל הפנקס. באותו זמן הייתי גם הגזבר של ועד פתח־תקוה, וגם שם על קופה ריקה, שתמיד היתה חייבת לי כספים.

ביחוד היתה גדולה המעמסה עלי בעיני כפר־סבא. — הועד נתן לעובדים במקום מגרשים בחנם, לשם הקמת ישוב קבוע בכפר־סבא, וגם השיג להם הלואות לבנין בתים מאת חברת "עזרא" הברלינית (לא להחליפה בחברה "עזרה" — "הילפספראיין" בגרמנית — שהחזיקה בתי־ספר בארץ). אולם כידוע היה אסור לבנות בתים בלי רשיון מ"השער הגבוה", רק אורוות, ובכן קראו הבונים לבניניהם בשם "אורוות". המודיר מטול־כרם היה בא כמה פעמים לראות את עבודת הבניה, הת־געש על הפרת החוק ופקד על השוטרים שבאו אתו להרוס את הקירות. כפי הנהוג במושבות היו מכפרים את פני השליט במנחת שוחד, אלא שלעובדים בכפר־סבא לא היה כסף לתת למודיר, ולכן היו שולחים אותו אלי, אל "שר הכספים" של המושבה, שר הכספים שאינם בנמצא... והשליט, השוה בדרגתו למושל־נפה כיום, בא בלי כל בוש־ת־פנים לתבוע ממני, וגם קיבל, את המגיע לו... פעם, כשאני ואשתי לא היינו בבית, בא המודיר ושני נעריו עמו לגבות את השוחד. כשחזרה אשתי הביתה מצאה את שלשתם נחים מעמל הדרך — על מיטת־תינו... היא הלכה לקרוא לי, באתי, שמעתי את דרישת האדון, אך כסף לא היה בקופה. יצאתי, השגתי הלואה ממקום שהשגתי,

שילמתי את השוחד והאדון ושוטריו הסתלקו עד לביקור הבא. חליבה זו נסתיימה עם גמירת הבנינים, כי אחרי שבנין מכוסה בגג לא היתה עוד רשות להרסו, אך אותם האדונים היו מכבדים אותי בביקוריהם גם בתביעת המסים המוטלים על כפר-סבא והיה הכרח לסתום את פיותיהם אפילו כשהקופה היתה ריקה, כדרכה...

כמו כן היתה מוטלת עלי האחריות לניהול ספרי האחוזה של כפר-סבא. שנינו היינו החותמים על כל דף-בעלות: פרץ פסקל ואני, אך הוא, בשל חוסר ידיעתו בעברית, סמך עלי וכך הייתי אני אחראי על חתימת שנינו, ובמשך שנים אחדות במלחמת-העולם הקודמת, כשפסקל היה במצרים, היתה כל העבודה מוטלת עלי בלבד. אף-על-פי-כן התנהלו ספרי האחוזה בסדר גמור עד כדי כך, שבזמן סידור הקרקעות בשנת 1925 נתקבלו ספרי-האחוזה שלנו כמסמכים מהימנים ומסודרים כהלכה, ראויים להעתיקם לספרי-האחוזה הממשלתיים. רק על חלקה אחת נמצא מערער בפני הפקיד המסדר מר ליס. לפי רשימתנו, בהתאם לעובדות, מכר המערער את החלקה לאיש אחר ואנו העברנו אותה על שם הקונה, אך הוא שכח את דבר המכירה ותבע לרשום בטאבו את החלקה על שמו. הוא הביא אתו שני עורכי-דין וטען שאנו חתמנו על רשימה כוזבת של מכירה שלא היתה. מר ליס הזמין את פסקל ואותי לחקירת-עדות ואחרי שמעו את עדותנו בדבר נסיבות המכירה ורשימתה נזף בחובע נזיפה חמורה ודחה את תביעתו.

לפתע פרצה המלחמה הגדולה ב-1914. השלטונות הטורקיים פקדו לגרש את נתיני ארצות האויב מן הארץ, או שיקבלו את הנתינות הטורקיות. חותני, שהיה אז כבר חזרה בפ"ת, אחר שפרש לעת זקנה מהעסק בלונדון והשאירו בידי בניו, יעצני לצאת ללונדון, לבל אוכרח לוותר על הנתינות הבריטיות. אך אני לא רציתי להפרד מהארץ וגם לא יכולתי לזנוח את כל העיניים והנכסים שהייתי אחראי להם. אכן התפטרתי מועד המושבה, לבל אתבלט יותר מדי בעיני אנשי השלטון. אך במוסדות העזרה והצדקה ובשאר ענייני הצבור והכלכלה השת-

תפתי ביתר מרץ. ביחוד מאחר שהמוראטוריום פרק מעלי את עול השטרות ורעיתי ניהלה את המסחר באריגים. אמנם העמית סה עלי המלחמה עול כבד אחר: את הטיפול על חשבוני בפרדס של גיסי ואחותי, שבגלל ניתוק הקשרים עם רוסיה לא יכלו לשלוח לי כספים להוצאות ולשכרי, וההוצאות גדלו ביחוד בגלל מכת הארבה וההחרמות והנגישות והשלמונים, אך ההכנסה מהמסחר איפשרה לי לעמוד בהוצאה זו, שעלתה במשך המלחמה קרוב ל-2.000 ל"ש, וגם לעשות טובות ליהודים זקוקים בהלואות גמ"ח ובדרכים אחרות כפי הצורך והיכולת. סמוך לפני פרוץ המלחמה אמרנו ליסד קופת-מלווה חקל-אית. אספתי 250 נאפוליונים זהב, שכרנו משרד, קנינו קופה, ובטרם אספיק להכניס את הממון לבנק אפ"ק פרצה המלחמה וכל הפעולה פסקה. אחרי כחצי שנה, כשגדל המחסור בממון, גליתי לחברים את הסוד, שדמי השתתפותם אינם מוקפאים בבנק, החזרתי לכל אחד את חלקו במטבעות-זהב — ויהי כמוצא שלל רב.

בינתיים המשכתי לנהל את עניני "השקד" והשגתי מפירות לחברים כמו "בימים הטובים" והודות לכך יכלו להעזר ברכישת צרכי אוכל. פעם אף השגתי לצורך זה בעזרת מר הופיין — באופן פרטי כביכול, כי פעולת אפ"ק, כ"רכוש האויב", נאסרה מטעם השלטונות — 500 לירות זהב לשלשה חדשים עד לגמר עונת השקדים. הדבר היה כרוך בקשיים גדולים, אך כשהראיתי לו על אפשרות לביצוע הדבר, עשה את הכל לטובתנו, וכשהחזרתי לו את הסכום בשלמותו מקץ חדשים וחצי אמר לי: "עד עתה היית בא אלי לבקש, מעתה יש לך זכות לדרוש".

חוץ מהמזמונים, שנמצאו בצמצום, התנהלו תשלומים רבים מאד בצ'קים של מוסדות יהודיים, שערכם היה יציב ומהימן יותר ממטבעות-הנייר של הממשלה. תחת ידי עברו צ'קים מרובים כל-כך (של אפ"ק-במחתרת), ועד פתח-תקוה, ועד כפר-סבא, "השקד"), שלא הספקתי לחתום על כולם. הזמנתי חותמת של חתימת-ידי ואיש אחר החתים אותם בנוכח-

ת. הצ'קים בחתימתי נפוצו כל-כך בארץ, שאפילו בתי בבית-הספר בירושלים קיבלה מהם במשכרתה.

פעם עלה בדעתו של הקאמיקאם בטול-כרם להטיל עיקול על יבול השקדים בכפר-סבא בתור „רכוש האויב“ (האדמה היתה רשומה בספרי-האחווה הממשלתיים על „שם מושאל“ של גרסיס לויין מפאריס, כלומר: צרפתי, אויב...). ואם כי גם אני הייתי „נתין אויב“ (אנגלי), שמוטב לו להתחבא ולשתוק, נסעתי עם הרופא סלור לטול-כרם, והודות לקשרים וליחסים הטובים עם נכבדי המקום הצלחנו לסדר בשל-מונים לא גדולים ביותר את הסרת העיקול.

בתור תושב קבוע בפתח־תקוה עברו עלי שנות המלחמה בשלוח יחסית. בלי אותם הטלטולים והגירושים שנפלו בחלקם של יהודי יפו. השתדלתי לעזור כיכלתי למכרי שבין המגור־שים הללו באיכסון ובהסתרת מלאי סחורות ומזומנים, ואחרי ששקטה הארץ בתום המלחמה וחזרו מגלותם קיבלו את שלהם בסדר.

בחרדות ובפגעים שבתקופת חזית כפר-סבא, וביחוד במשך שבועות אחדים כשהטורקים שלטו עוד פעם במושבה אחרי שכבר נסוגו ממנה, נטלתי את חלקי ככל התושבים. אחר-כך התבסס בה הצבא האנגלי לחלוטין ולקצינים נעם מאד להתארח בבית אורח אנגלי (בביתי) בקרבת החזית. ובקיץ תרע"ח, כשגזרה המפקדה האנגלית גירוש על תושבי פתח-תקוה, הייתי אני, בהשתדלות הקצינים אחד מהעשרים שהמפקדה הסכימה להשאיר לשם השגחה על המטעים. אלא שלא יכולתי ליהנות מהנחה זו, כי בינתיים חליתי ונוקקתי לניתוח ובהמלצת אחד הקצינים מדרי ביתי נתקבלתי לבית-החולים הצרפתי ביפו ומשפחתי נכנסה לגור בתל-אביב. כשקמתי ממחלתי קמה לפני דאגת הפרנסה והחלטתי לנסוע מצרימה להביא סחורות ארי-גים. הודות לשמי הטוב קיבלתי מאפ"ק, מבנק אנגלו-מצרי וממכרים הלואות בסכום 5000 לא"י. רשיון-נסיעה ניתן לי בלי עיכוב על סמך הפספורט הבריטי. אך לא נתנני לבי לצאת

לנכר עד אחרי ראש השנה ויום-כפור, ואז נסעתי ברכבת הצבאית לקאהיר.

שם מצאתי עוד סוחרים ארצי-ישראליים, שהקדימו לצאת לפני, ועדיין המתינו לרשיונות מהשלטון הצבאי, שבלעדיו לא היו יכולים לקנות סחורה במצרים ולהובילה הביתה ברכבת. באגף-הרשיונות מצאתי קצין שהתאכסן בשעתו בביתי ובעזרתו קבלתי את כל הרשיונות בלי שהיות ועיכובים. גם האינפורמציה הטובה על אודותי באה טלגרפית בלי עיכוב מבנק אפ"ק לסוחר הסיטונאי שאמרתי לקנות ממנו גם באשראי, והודות לצירופן של כל ההצלחות הללו עלה בידי להצטייד במלאי גדול של סחורה. והנה באה הבשורה הטלגרפית על פריצת החזית הטורקית ליד כפר-סבא, ואחריה הידיעות על ההתקדמות המהירה של צבאות הברית ועל כניעת בולגריה, והקץ הקרוב של המלחמה נראה באופק. מיד נחלש בולמוס הקניות ובימים אחדים ירדו המחירים ב-30 אחוז ועוד הוסיפו לרדת. אז נתברר לי, כי אלמלא היו לי הצלחות מרובות כל-כך בקבלת הרשיונות במהרה ואילו נשארתי בבית גם לחג הסוכות, הייתי מקבל את הסחורה בזול רב, ב-3000 לירות פחות מהמחיר ששלמתי. על כל פנים הצלחתי למכור אחר-כך את הסחורה בלי הפסד, ואפילו ברווח מועט, אך אלמלא הסיבות האמורות למעלה הייתי יכול להרויח סכום גדול. אין זאת, קבעתי במחשבתי, כי מן השמים משגיחים עלי שלא אגיע למצב של אין-מוצא, שאמצע את מחיתי, אבל בלי להגיע לעשיירות, המשכיחה מלב את רבון העולמים.

את הלקח הזה קיבלתי גם ממקרים אחרים, שדרך אגב אספר כאן אחדים מהם.

כשביקרה גיסתי מרת דימסון מלונדון בארץ והתענינה בהשקעות כסף ברכוש קרקעי הלוחה לי אלף לירות בגמילות-חסד לצרכי עסק מכניס רווחים טובים. קניתי צמר והייתי הראשון שקיבלתי רשיון להוציא צמר מהארץ. שלחתי למרסייל לסוכן-מכירה, ושם נמכר במהיר פי-שנים, כחשבונאי.

אבל עד שהגיע הצ'ק משם ירד ערך הפראנק הצרפתי כדי מחציתו ונשאר לי רק מחיר הקרן.

ועוד מקרה: הפרדס של גיסי ליפשיץ העיק עלי מאד. במשך המלחמה השקעתי בו כסף רב משל עצמי, ואחרי המלחמה לא היה ביכלתו לשלם לי, ובעקב ירידת פיריון הפרדסים בשל הארבה, ירד מחירם מאד ומכירת הפרדס היתה עלולה לגרום הפסד גם לי וגם לגיסי. ובכן חשבתי לקנות מגיסי את הפרדס במחיר כפול מכל הכסף שהשקיע בו: ב-20.000 רובל, במקום 10.000 שהוא הוציא בו, ואני אחזיק בפרדס ואטפל בו ובמשך הזמן בודאי יגדל ערכו. לשם כך הקצבתי סכום מסוים לקניית רובלים וקניתי סכומים שונים לאט-לאט. בינתיים הלך וירד מחיר הרובלים ואני „הצלחתי“ להשיג בסכום שהקצבתי עד 50.000 רובל. אלא במהרה נתבטל ערכו של הרובל לגמרי וכל השקעתי בעסק זה ירדה לטמיון.

בתקופת קניית הרובלים הציעו לי גם עסקי מרקים גרמניים וקרונים אוסטריים, שאוכל לקנות בהם סחורה במרכו באירופה. ואכן היה זה אז עסק מצוין, ואחד מהגבירים האדירים כיום עלה אז משפל המדרגה של סוחר זעיר על-ידי קניה גדולה כזו בגרמניה והנה חלתה רעיתי ולא יכולתי לעזובה ולנסוע לאירופה. אחר-כך החלימה וקמה ממחלתה, אלא שבינתיים מתו המרקים והקרונים שבידי ונשארו לי למזכרת חסרת ערך.

ועוד היה לי אחר כמה שנים ענין כזה בשתילת טבק, שהבטיחה רווחים הגונים, אלא שבינתיים הטילה הממשלה מס-מכס על יבול הטבק, ועל-ידי כך היה הכרחי למכור את הטבק בהפסד. לעצת ידיד השהיתי את הטבק, שישתפר במשך הזמן וערכו יעלה. אחרי שנים אחדות העברתי לאנגליה, והואיל ולגבי נטילת מכס מתוצרתנו לא נחשבה ארצנו כמושבה בריטית ומהטבק שלי נגבה באנגליה מכס-יבוא כמו מתוצרת זרה, לא הצלחתי להציל אלא חלק קטן מהכסף שהשקעתי בעסק זה.

כאן עלי להזכיר את הנס שאירע ב„יום הנסים“ של יהודי יפו, ב-1 במאי 1921, הוא יום הפוגרום הזכור לשמצה.

בצהרים הלכתי מחנותי שבקרבת ה"סראיה" לארוחת-צהרים הביתה, למעוני שהיה בבית אמזל ג. בעברי בקרבת תחנת הרכבת, והנה המון סוער וגועש ומתנפל על כל יהודי הנמצא ברחוב. פניתי לשוב אל חנותי, אך בדרך חזרה היה המצב גרוע יותר. ברחתי לסמטא המוליכה לאזור ערבי ויחד אתי רצו ערבים משתוללים וצועקים קריאות איבה נגד היהודים, מבלי להבחין בי, הרץ עמהם. רק כשעברתי ליד בית-חרושת למרצפות, שיהודי וסבל ערבי עמדו בשערו ופניתי להכנס שמה, אז הבחינו בי הפורעים ואמרו להתנפל עלי. אמר להם הסבל הערבי: "הניחו לו, זהו בן-הארץ!" נכנסנו ונעלנו את השער ומהחוץ הגיעו אלינו צווחות פרועות של מחלקי-ביזה. אחרי כשעתיים יצא הסבל לדרכו ולבקשתי הלך להודיע למשפחתי שאני נמצא כאן. כעבור עוד זמן נסינו לצאת, אך שוטר רוכב ערבי שהיה ברחוב פקד עלינו לחזור פנימה. לפנות ערב בא הסבל והודיע, שכבר יש צבא בעיר והולیکنי הביתה דרך קו-הגבול שבין ישמעאל לישראל. ממחרת בא אל חנותי וקיבל את גמולו. — וכך ניצלתי בנס מיום-הדמים ההוא.

וכעת עלי לחזור לפרשת המאבק היום-יומי על הקיום. — מאז סיום המלחמה חזרתי לעסוק במסחר אריגים בחנות ש-שכרתי ביפו. בתחילה בשותפות עם סוחר אחר, ששמרתי את ממונו וסחורתו בתקופת הגירוש מיפו ואחר-כך השקיע חלק מהונו, שגדל בשנות המלחמה, בעסק שלי. אחר-כך פירקנו את השותפות והמשכתי לבדי, אבל בזהירות, בקנה-מדה קטן, לבל אסתכן בהפסדים גדולים. משום כך מעטו הכנסותי ולא הספיקו לכסות את ההוצאות הגדולות של העסק ואת צרכי הקיום. נוסף לכך העיק עלי הגרעון המתמיד של פרדס גיסי, שאפילו להפטר ממנו על-ידי מכירה לא יכולתי משום שלא היה רשום על שמי. על כל אלה נוספה גם מחלת רעיתי, שהוכרחתי לשלוח לאירופה לניתוח ולריפוי. מכרתי את ביתי בפתח תקוה בצער רב, כי לא לשם סחר-מכר קניתי את המגרש ובניתי את הבית. שנים אחדות לא יכולתי מרוב צער לעבור ברחוב ההוא, לבל אראה את הבית שהיה שלי. אך לא

מכבר הוריש הקונה את ביתו לטובת הישיבה ולגמילות-חסדים ומאז נחה דעתי, שעמלי נשאר קיים לדבר טוב.

ראיתי, שהעסק המסחרי שלי הולך ורע וסוף-סוף אוכרת לחסלו, אבל גם זאת לא יכלתי לעשות בשל ענין צדדי, שאין לו שום שייכות לעסק. וזה הדבר: כשביקרה גיסתי מרת דימ-סון מלונדון בארץ בשנת 1920 נתנה לי יפוי-כח לקנות רכוש קרקעי בשבילה ולנהלו. קניתי לה פרדס שרבץ עליו הוב לחברת פיק"א, חוב בעל היסטוריה מיוחדת בתולדות היחסים בין הנדיב "אבי הישוב" ובין "הקולוניסטים שלו". לפי התנאים היה צריך לפרוע את כל שארית החוב בשעת מכירה, אך לי הסכימה פיק"א להשאיר את החוב על חשבוני, ולשם כך היה נחוץ שגיסתי תרשום את הפרדס על שמי, וכך עשתה. וכעת, אם אחסל את בית-מסחרי ולא אוכל לפרוע את חובותי, יקחו הנושים את הפרדס של גיסתי הרשום על שמי.

והנה חילצה אותי מצרה זו צרה אחרת: צרת הפרדס של גיסי ליפשיץ. אני לא יכלתי לשאת בהפסדיו והוא לא יכול לפצותני, כי התרושש, וגם אני לא יכלתי לתת לו בתור פיצוי כל סכום שהוא כדי לקנות ממנו את הפרדס. סוף-סוף קיבל את הצעתי, שלעת-עתה יעביר את הפרדס על שמי בלי תנאי ובלי תשלום (אחרי שכבר השקעתי בו משלי הרבה יותר ממחירו), וכנגד זה אתן לו התחייבות בכתב, שאם במשך שנתיים יעלה מחיר הפרדס, הנני מוכן להחזירו לו תמורת שלשה רבעים מהוצאותי עליו. ההעברה געשתה באמצעות הדואר, במכתב מאת הרב של קהלת אנטופול אל הרב של פתח-תקוה. אז הסכימה פיק"א להעביר את השעבוד של החוב מפרדס-דימסון הרשום על שמי לפרדס-ליפשיץ, הרשום כבר גם הוא על שמי, וכך העברתי את פרדס גיסי דימסון חזרה על שמו, נקי משעבודים, וקבלתי ממנו הלואה במשכנתא שניה על הפרדס שלי.

אולם ההלואה לא שיפרה את מצב עסקי, ובאחד הערבים כשערכתי מאזן נתגלה לי, שחובותי גדולים כמעט פי שנים מכל רכושי במקרקעין ובסחורות. זאת היתה תגלית מדהימה

זמדכאה. אמנם ידעתי באופן כללי, שמצב עסקי אינו טוב, אבל עד כדי כך לא פיללתי כמעט כל הלילה התהפכתי על משכבי בנדודי- שינה וביסורי-נפש נוראים והצטערתי בלבי על שהתורה אסרה להתאבד לפנות בוקר באה שינה על עיני וכשנתעוררתי צף פסוק במחשבתי. שוב נרדמתי ושכחתי, אבל אחר-כך נזכרתי בו במלים ברורות: "אם אמרתי מטה רגלי, חסדך ה' יסעדני".

כן, יפה מאד. אבל לעת עתה דוחק המצב וצריך לעשות

משהו.

הלכתי בבוקר לבנק אפ"ק והודעתי בלב שבור למר יהודה גרוזובסקי שהיה אז ממנהלי הבנק, שאני מוכרח להפסיק את תשלומי, ובכן יקח-נא את כל רכושי ויחלקו בין הנושים ובמשך הזמן אעבוד ואשלם את שארית החוב לכל אחד עד הפרוטה האחרונה. רגעים מעטים אחרי צאתי הזמינוני לחזור ובמושב שלשת המנהלים (הופייך, ר' זלמן דוד ליבונטין — ז"ל — וגרוזובסקי) הציעו לי הקלות והנחות שונות (הפחתת הרבית, העברת חוב שוטף למשכנתא שלישית, וארכה בהתחלת התשלומים בלי תביעות ונגישות), כדי שאוכל לעמוד על רגלי. גם שאר הנו-שים (סוחרים סיטונאים ומלואים פרטיים) הציעו לי הקלות והנחות שונות, ובלבד שלא אתיאש מהיכולת להמשיך בתש-לומים. אחד הידידים יעץ לי להודיע רשמית על הפסקת-התשלומים ואז אוכל בלי ספק להתפשר עם כל הנושים על 50 אחוז ושמי ישאר נקי בעולם המסחר. ענית לו: "לא! מימי לא אכלתי את כספם של אחרים, ואינני מאמין שמעתה יכ-ריחני הקב"ה לכך! בדרך שאדם רוצה ללכת, מוליכין אותו — אמרו חז"ל, והואיל ואני רוצה לשלם לכל אחד עד הפרוטה האחרונה, בודאי יעזרני השם בכך!"

ואכן באה העזרה ממקום שלא פיללתי. תיכף אחרי המלחמה, כשכרם השקדים שלי בכפר-סבא נמצא כרות וחרב לחלוטין, כמו כל הכרמים שם, כתוצאה מפעולות המלחמה, שהתנהלו בעת שהחזית היתה בכפר-סבא, מסרנו לשלטון ה-

בריטי שבארץ רשימות הנזקים ובקשות לגבות לנו פיצויים
 בעד נזקי מלחמה מאת ממשלת טורקיה. כחובתה בתור צד
 מנוצח. ענין סידור חוזה השלום עם טורקיה נמשך זמן רב
 מדי ומבקשי הפיצויים שכחו את בקשותיהם והתיאשו מהן.
 ואכן נתינים טורקיים וזרים לא קיבלו שום פיצוי, אך לנתי-
 נים הבריטיים ניתן משהו כך קיבלתי באותה עת-מצוקה
 מהועדה הלונדונית לפיצוי נזקי מלחמה מפרעה בסך 500
 ל"ש בצורת הלוואה על חשבון הפיצויים המגיעים לי. ובכן
 גיגשתי במרץ לפרוע חובות קטנים בשלמותם ובינונים בחל-
 קם, החלפתי שטרות ושילמתי רבית. כשהבאתי תשלום לאחד
 הנושים שאל אותי, אם עשיתי כך לכל הנושים, כי רוצה הוא
 לדעת, אם אמת הדבר, ש"בדרך שאדם רוצה ללכת, מוליכין
 אותו". (כנראה הגיעו לאזניו דברי שאמרתי נגד עצת הידיד
 הנ"ל לפשוט את הרגל בדרך כבוד). ענית לי: "כן".

המשכתי במכירת סחורה בחנות, אך חדשה לא קניתי,
 כי מנוי וגמור היה אתי להפטר מכל העסק, לפני מועד חידוש
 החוזה לשכירת החנות מצאתי סוחר ערבי שהיה מעונין לצאת
 למרחב, מהעיר העתיקה לרחוב בוסטרוס. והצלחתי למכור
 לו את חנותי עם הסחורה במחיר שלא הפסדתי בו. שילמתי
 עוד חלק המחובות, סיימתי את הפרשה השניה בחיי בתור
 סוחר ביפו. שכרתי דירה בפתח-תקוה והתישבתי שם בפעם
 השלישית (או הרביעית — אם לקחת בחשבון את החדשים
 המעטים שישבתי שם בבית חותני אחרי החתונה).

ופרנסה מנין?

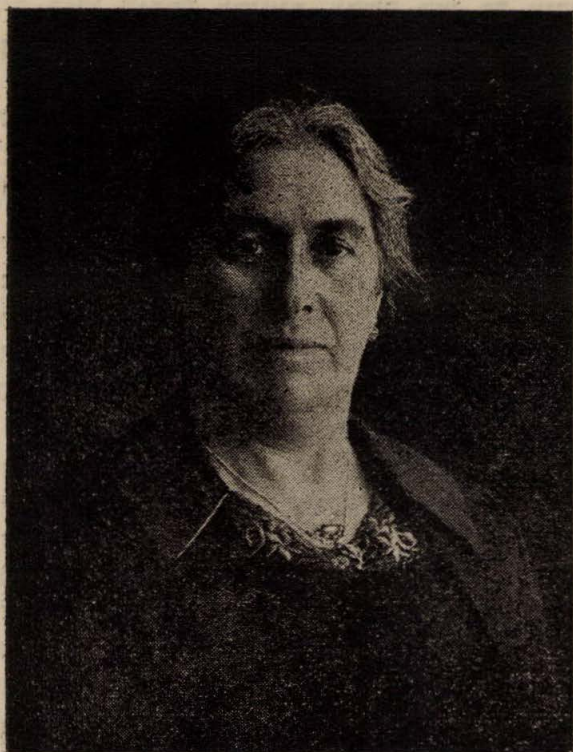
אמרתי לנסוע לאנגליה, לבקר את משפחת רעייתי ולהת-
 ענין באפשרות של עסקים. הגשתי לשלטון המחוז את הפס-
 פורט שלי לשם רישום נסיעתי, ומיד החרימוהו בטענה שה-
 שגתי אותו שלא בצדק, שכן הטעיתי את השלטונות בברי-
 טניה כשהתאזרחתי, באמרי שברצוני להשתקע שם.
 אכן לא קיבלתי אז עלי בנדר, ואף לא בתבטחה, שלעולם
 לא אצא מאנגליה, וגם לא היה למדינה אינטרס כזה, שכן היו
 תמיד אזרחי בריטניה רבים מאד חיים בקביעות בארצות אחר-

דות. גם בארצנו היו חיים עוד בתקופת השלטון הטורקי עשרות ומאות אורחי-בריטניה במשך עשרות שנים, ומעולם לא עלה על דעת ממשלת לונדון לבטל את אורחותם, או אפילו רק לנזוף בהם, בגלל זה. אדרבה, בעת השלטון הטורקי בארצנו ניתנה חסות (שפירושה נתינות) בריטית אף ליהודים שלא היו בבריטניה, אלא תושבים קבועים כאן. אלא שהזמנים נשתנו. לפנים היה זה לטובת האינטרס האימפריאלי, שירבו בעלי פספורטים בריטיים בשטח הממלכה הטורקית, ועל-ידי כך תורגש כאן יותר ההשפעה הבריטית בהתחרות-ההשפעה בין המעצמות במשטר הקאפיטולאיות. וכעת, כשהשלטון בארץ כבר היה בידי הנהלה בריטית, נחשב כאן כל אורח בריטי כבעל זכויות-בכורה כל-שהן, שהשליטים הגדולים והזעירים חייבים לכבד את זכויות האדם והאזרח שלו יותר מאשר את הזכויות של שאר התושבים. ולא מן הנמנע, שהיתה זאת הרה-גשה. לא נעימה למישהו בין פקידי השלטון, שיהודי פשוט מתושבי הארץ יהיה שווה לו במעמדו היחסני...

שלילת הפספורט עיכבה את נסיעתי לאנגליה וגם איימה עלי בסכנה, שאוכרח להחזיר לאוצר הבריטי את הכספים שקיבלתי ע"ח הפיצויים בעד נזקי-המלחמה שסבלתי באמת. כשטענתי נגד שלילת הפספורט שקיבלתי בצדק וכחוק אמר לי הפקיד, שיכול אני לשלוח בקשה למיניסטרו-החוץ, ואם ימצאו שם נימוקים לטובתי, יחזירו לי את זכויותי. וכן עשיתי. בינתיים קניתי פרה ועופות וניהלתי משק קטן למחיה, ובקשתי נסעה ללונדון ומשם נשלחה למחלקת החקירות של המשטרה בארצנו, שתברר את הדבר. החקירה העלתה, שחיינכתי את בתי באנגליה ומשם נשלחה על-ידי אגודה אנגלית ("אגודת אחים") ללמד את השפה האנגלית בירושלים עוד לפני המלחמה, וכן נתתי גם לשאר בנותי ולבני חינוך טוב באנגליה, ובני יוסף אף שרת בצבא הבריטי בדרגת קצין במלחמה (ליד המפקדה בארצנו אף עזר כמתרגם במערכת העתון שהוציאה המפקדה לצבור באנגלית ובעברית אחרי הכיבוש) בזמן המלחמה לא עשיתי שום דבר נגד האינטרס

האנגלי, ואדרבה, התנהגתי כיאות לנתין נאמן של הוד מלכותו, וכעת הנני עומד לנסוע לאנגליה לשם פיתוח קשרי מסחרה עם ארצנו. ואחרי חדשים אחדים כשהשכמתי באחד הימים ובפי נורק הפסוק (בנוסח משובש) „ויוציאני מרשת רגלי“, קיבלתי בו ביום הודעה מלונדון, שהאזרחות והפספורט הבריטיים הוחזרו לי.

בדרך לאנגליה שהיתי חדשים אחדים בווינה לצרכי ניתוח וריפוי, וכשהגעתי ללונדון חקר אותי איש מהבולשת בבית גיסי (לפי הכתובת שמסרתי לבולשת יפו) וקבע שבאמת לא

אשתו, אלקה יהלום

גרמה אזהרותי הבריטית שום נזק חמרי או מוסרי להוד
מלכותו ולארצו, — ובוזה נסתיימה פרשת הפקפוקים בזכויות
בתור אזור בריטניה.

עם בואי ללונדון הציעה לי גיסתי להיות במשך
חדשים אחדים נציגה הקבוע בבית-המסחר של יורשי הרב
פרומקין (אביה וחותני) במשכורת חדשית מתאימה. הסכמתי,
כי על-ידי כך נתאפשר לי לשלוח הביתה כסף למחיה.

באחד הימים כתבה לי אשתי, שבפתחת-קוה נוסדה
חברה של אנשים מעוטי אמצעים לקנות אדמה על גבול
המושבה לצרכי שיכון והתישבות (בשם "כפר גנים"). לפי
התקנות מוכרים רק חלקות מ-5 עד 15 דונם, והיא כבר
לוחה כסף לדמי קדימה והתקשרה על חמשים דונם בשבילנו
ובשביל אחדים ממשפחתנו והחברה מוכנת להקצות 200
דונם בשביל ידידים וקרובים שלנו.

הלכתי אל ציוני ותיק אחד, שהכרתיו עוד מהתגורר-
רותי הקודמת בלונדון, כשנסינו להתקשר להפצת יינות ארץ
ישראל. ציונותו של איש זה, כדרך זו של ציונים רבים
בארצות השפע והשלווה, התבטאה בעיקר בתרומות לקרנות
ציוניות, וכשבאתי אליו כעת לא כעסקן לאוסף כספים אלא
כמציע קרקע לקניה, הציגני בצחוק בפני אשתו, שאני מציע
לו השקעת הון בארץ ישראל. אמרה לו: "אל תצחק! על
השידוך שופטים לפי השדכן!" ובכן התקשר על 15 דונם,
ואף הוליך אותי אל גיני גדול ממנו, לפי דבריו בענוה.
איש בעל הון גדול, שמיד אחרי המלחמה בא ארצה, הספיק
בזמן קצר להפסיד עשרת אלפים ל"ש בעסקי מסחר, ואז
נבהל וברח חזרה לאנגליה. אך כעת, בראותו את מכרו זה,
שהביא אותי אליו, נותן מזומנים ממש בעד קרקע בארץ
ישראל, התקשר גם הוא ונתן, וגם הציע לי שותפות בתנאים
נוחים מאד בשבילי, אם אמצא לו בארצנו נכסים שבאמת
כדאי להשקיע בהם כספים.

חזרתי ארצה בהרגשה מעודדת, שכעת אצליח למשוך
לכאן הון יהודי רב מחוץ-לארץ לפיתוח ארצנו ולבנינה.

תרתי בארץ ומצאתי הצעות טובות מאד. בקשתי ממרס
מלונדון 300 ל"ש לצרכי דמי-קדימה ושלח לי. בהיותי
בחיפה נכנסתי לחברת "מפרץ חיפה" להתענין בדבר קנית
מגרשים בשביל שולחי וגם ביקשתי אופציה על 50 מגרשים
לשלושה חדשים וקומיסיון בעד מכירתם. המנהל הסכים לכך
בתנאי שאקנה 10 מגרשים מיד. ביקשתי מגיסתי כסף
טלגרפית, שאקנה גם בשבילה, וכך עלה בידי לקנות 10
מגרשים ולשלם שליש ממחירם. קיבלתי אופציה על חמשים
מגרשים ונסעתי שוב לאנגליה למצוא להם קונים.

כשבאתי ללונדון, הרפו מכרי את ידי, באמרם שלא יצא
כלום מכל עמלי, כי הגדולים המעוניינים נוסעים בעצמם
וקונים דבר גדול, והקטנים — או שאינם מעוניינים, או שאין
ידם משגת. אך אני התחזקתי באמונתי ונגשתי לעבודה וגם
הצלחתי למכור יותר ויותר.

באחד הערבים הולכני מכרי לנשף שנערך בבית פרטי
לטובת הקרן הקיימת והציגני לפני המסובים בתור חתנו של
הרב פרומקין המנוח ושליח למכירת קרקעות במפרץ חיפה.
אחד הנוכחים, מחשובי העדה, הביע את צערו על שעירבבו
עניני חולין (מכירת מגרשים) בעניני קדושה (הקרן הקיימת).
על זה ביקשתי וקיבלתי את רשות הדיבור. אמרתי, שהמלח
נחוץ מאד בכל מאכל, אבל תבשיל שכולו מלח לא יצלח
לאכילה. כך גם בגאולת הארץ נחוצה מאד הקרן הקיימת.
והרי גם בעסק קרקעי זה שאני מייצג משקיעה היא את
רבע ההון ובכלל מוקיר אני מאד את פעולותיה, שבלעדיהן
היינו מפגרים הרבה יותר בדרכנו להקמת המולדת העברית.
אבל על נדבות בלבד אי-אפשר לכוון מדינה, והנה דוגמה
חיה מהמסיבה הנכבדה הזאת. מר ב. (המכר שהביאני לחוג
זה) נדב כעת חמש לירות לטובת הקרן הקיימת, נדבה הגונה
למדי, ובאופן פרטי עתיד הוא להשקיע אלפי לירות, שה-
תועלת שתצמח מהן בשבילו ובשביל בנין הארץ תהיה גדולה
ועצומה פי כמה וכמה. — הדברים שכנעו, וגם איש זה,
"המבדיל בין קודש לחול", היה בין הקונים, ובמשך שלשת

החדשים מכרתי את כל חמשיים המגרשים שנמסרו לי באר-
פציה. את התשלומים קיבלתי בצ'קים והייתי מכניסם לאוצר
התישבות היהודים על מנת להעביר את תמורתם באמצעות
בנק אפ"ק לחברת המפרץ בחיפה, שהיתה זקוקה מאד לכס-
פים כדי להמשיך בתשלומים למרסורסוק, מוכר הקרקע.
כי בהיות הון-היסוד של החברה קטן ביחס, נקנתה האדמה
רק בדמי-קדימה ובמשכנתא על עודף המחיר. מנהל "האוצר"
התפלא למראה הצ'קים על שמי שאני מביא אליו כמעט יום-
יום, ושאל אותי:

— באיזה כוח אתה משפיע בקלות כזו על אנשים שיש-
קיעו כספים בארץ ישראל?

— בכוח האמונה! — עניתי לו. — כי מאמין אני בעתיד
חיפה והמפרץ, ובעתיד ארץ ישראל העברית בכלל, ואני
בטוח, שהקונים כעת עושים עסק טוב מאד לתועלת עצמם
ולתועלת הכלל ביחד, כי הם מאפשרים בכך לגאול שטח
גדול ורב-עתיד מידי זרים. ואמונתי זו נדבקת גם באנשים
שאני מדבר עמהם, כי דברים היוצאים מן הלב נכנסים ללב.
אולם בינתיים הוכחה האמונה הכללית מכה קשה מצד
אחר. בשנות 27-1928 עבר משבר כלכלי על הישוב בארץ-
ישראל. רבים מבעלי ההון שעלו בהמונים מפולין ומסבי-
בתה הפסידו כספים ורבים אחרים מיהרו לברוח מהארץ
כמו מפני דליקה. תנופת הבנין רפתה, העבודה והפרנסה
נתמעטו, והסוכנות שבפולין למכירת מגרשי מפרץ חיפה
הוכרחו להפסיק את פעולתה, מאין קונים. אז באו ללונדון
אחדים ממנהלי החברה ושליחה-סוכנה מפולין והציעו לי לפ-
תוח משרד ולהמשיך במכירת מגרשים בשותפות עם שליח
החברה שבא מווארשה. הודות לנתינותי הבריטית קיבלתי
רשיון לשכור ולפתוח משרד בסיטי. עשינו פרסום רב, אך
ללא הועיל. השארתי את שותפי במשרד ונסעתי לשאר הערים
שיש בהן צבור יהודי והצלחתי בעיקר במנצ'סטר בעזרת
הרב יפה, ובמשך ששה חדשים מכרנו עוד 50 מגרשים.
הצלחת פעולתי זו עודדתני להתמסר לה בקנה-מדה גדול

ולמשוך מהארצות העשירות הון יהודי להשקעה בארצנו. (בינתים הציץ לי הגביר מר ס. ליסד חברה בת 10 חברים, שגם הוא ישתתף בה, לנטוע לכל אחד 50-100 דונם פרדס ולנהל אותם. אך אני זכרתי את סבלו של ר' אהרן אייזנברג ב"אגודת נטעים" במלחמה הקודמת ובמשברים אחרים שבאו על הפרדסנות, וכן זכרתי את הצרות שהיו לי בפרדס ליפשיץ, ולכן לא נתנני לבי לשדל אנשים להשקעה כזו וליטול עלי את האחריות בעדה. — ומר ס. מצא לו דרך אחרת לספק את יומתו לנטיעת פרדסים). ובכן החלטתי לנסוע הביתה ולהתקשר עם חברות "גאולה" ו"הכשרת הישוב", על מנת לנסוע ולמכור את קרקעותיהן גם בדרום-אפריקה ובארצות אחרות.

הגעתי הביתה והנה צרות צרורות. האנשים שהאמינו בי והשקיעו כספים בקניות עומדים בפני הסכנה להפסיד את כספם גם במפרץ-חיפה וגם בכפר-גנים.

במפרץ-חיפה היה הענין פשוט למדי. כעין חזרה על עסק חנקין-סורסוק ב"תקופת טיומקין". אז גזירות השלטון וכעת המשבר מעכבים את עלית הנפש והרכוש מארצות הגולה. אין קונים מספיקים לקרקע הממושכן עדיין בידי המוכר, סורסוק, על יתרת המחיר, ואם אין כסף לתשלומים, יחזור הקרקע לרשותו וכל הכספים ששולמו לו עד עתה יאבדו בידו. אך כאן סודר הענין בפשטות: הקרן הקיימת שילמה לסורסוק בעד כל האדמה והשאירה לחברת מפרץ חיפה כשיעור השטח שהיא מכרה ליחידים. והקונים באנגליה שקנו באמצעותי מגרשים מהחברה הסתדרו איש כאמונתו וכי יכלתו. גיסתי ומר ס. החליפו את מגרשיהם ביקרים יותר, הוסיפו על המחיר וקיבלו את שלהם, והאחרים — מי שהיו לו אמונה וסבלנות המתין עד שהחברה גמרה את ההכשרה והיחלוקה וקיבל את שלו, ומי שהתחרט קיבל חזרה את כספו בניכוי אחוזים להוצאות, בהתאם לחזונו.

הרבה יותר חמור היה ענין כפר-גנים. זוהי פרשה המהוה אפופיאה מיוחדת במינה בתולדות רכישת קרקעות

בארצנו, רכישה שנתקלה במערכת מעצורים וקשיים, ילידי התנאים המשננים של בעלות קרקעית והעברתה לפי החוקים והסדרים, שרידי המשטר הטורקי הישן, שהגיע זמנם לעבור מן העולם, — ואשר על כן כדאי לתאר כאן את הפרשה הזאת ביתר הרחבה, למזכרת לקשיים שגואלי קרקע בארצנו הוכרחו להאבק עמהם.

במקום שהקרקע היה שיך לבעל-רכוש אחד — כמו, למשל, קרקעות סורסוק בעמק יזרעאל או בעמק זבולון, — היה לקונה ענין רק עם מוכר אחד, ואחרי שהשיג את הסכמתו ושילם את המחיר שהותנה, היה המוכר מעביר על שמו את הקרקע בספרי-האחוזה, ותם וגשלם. בקניה גדולה מאת מוכר יחיד בשביל קונים רבים היתה המשימה העיקרית והקשה ביותר לארגנם ולהשיג מהם בסדר את התשלומים הדרושים. ואכן גרמו לפעמים גסיבות שונות כשלון אפילו בקניות קלות כאלה, כשהאמון ואורך-הרוח של הקונים לא הספיקו להחזיק מעמד עד גמירת התשלומים.

קשה יותר היה המצב, כשהקונה (יחיד או חברה בעלי-הון) היה רוכש קרקע השייך בשותפות לתושבי כפר שלם או לכל נפשות בית-אב (אדמת מושע) ולכל אחד זכות על חלק בקרקע, אבל רק חלק לפי מספר-שבר ולא חלק מסומן במקומו על האדמה. מקרה כזה מסתעף לשתי צורות של צרות-צוררות. א) אם קונים את כל הרכוש המשותף, דרושה הסכמה וחתימה מאת כל בעלי הזכות והיורשים עד אחד, וסי-רובו של אחד עלול לעכב את רישום ההעברה בספרי-האחוזה; ב) אם קונים את חלקם של מקצת מבעלי-הזכויות, אפשר לרשום בספרי-האחוזה, שכך-וכך חלקי 50000 או חלקי 87873 של כברת-אדמה זו שייכים לפלוני הקונה; ואז יש לו זכות לקבל בכל שנה חלק לחרישה ולזריעה במקום שיקציבו לו ראשי הכפר או השבט, פעם במזרח ופעם במערב של האדמה. אבל אם הוא רוצה לקבל לצמיתות את חלקו במקום מסוים, צריך להפוך את הבעלות על כל כברת-האדמה מ-*"מושע"* (רכוש משותף) ל-*"מפרוז"* (בעלות לכל יחיד לחוד על

חלקו המסוים); ואת "פירוז" הקרקע אפשר לעשות או בהס-
כמת כל בעלי הזכויות עד אחד, או בעזרת צו מבית-המשפט
אם בעלי שני שלישים, לפחות. של הקרקע תובעים זאת.

קניית אדמת "מושע", וכל-שכן רק חלק ממנה, היא איפוא
כראיל פרשה ארוכה ומיגעת מאד וכרוכה בהוצאות רבות
בלתי-צפויות מראש. כי הסכמת כל בעלי-הזכויות אינה נק-
נית בלי שלמונים מיוחדים, וכשקמים "יורשים" מדומים
בטענות עיכוב צריך לסתום גם את פיותיהם הם. במתנות-יד,
שכן אפשר להשפט עמהם ולדרוש מהם שיוכיחו את זכותם
בדין, ואם אין להם זכות, עלולים הם להפסיד, אבל עד
שיגמר המשפט יעבור זמן רב, ובינתיים נחוצה הקרקע לנטיעה
ולבנין והפסד הזמן גדול מאד. לפיכך יכול רק בעל הזון מספיק
(יחיד או חברה) לעמוד בקניה כזו ולנהלה עד הסוף. אולם
כאן, בקניית אדמת כפר-גנים, נוסף על הקושי שבקניית חלק
מאדמת "מושע" גם קושי אחר: שהקונים היו חבורת אנשים
דלי-כספים שכוחם לא הספיק להם לעמוד בכל המלחמה רבת-
ההרפתקאות של קניית אדמה.

הועד של חבורת המתנחלים התקשר עם זקני הכפר
יהודיה, (שאחר-כך שינו את שמו, מתוך שנאת-ישראל
ל"עבאסיה") בדבר קניית אלפיים דונם מתוך אדמת הכפר,
על מנת שחלק זה ינתן להם בעת ה"פירוד" על גבול פתח-
תקוה, אף כי חלקה זו היתה הציבורית שבאדמת הכפר, שכן
מעונינים היו בהתנחלות על גבול המושבה ממש לשם הרח-
בתה בישוב יהודי רצוף. אחר-כך סידרו עם השייכים להכניס
עוד אלף דונם לשטח הקניה וחרשו את "תלם החזקה" על
גבול השטח המורחב. המחיר היה לא ביוקר: 3 לירות לדונם
מחיר הקרקע שיש לשלם למוכרים ושתי לירות לדונם הוצאות
הסידורים; פירוז, מדידה וחלוקה — עד למסירת כל חלקה
לקונה אותה. אולם גם מחיר פועט זה לא השיגה ידם לשלם
בבת-אחת, ולכן התקשר הועד עם המוכרים לפי התנאים
הנהוגים: תמורת דמי קדימה העבירו בספרי-האחווה את
החלקים הבלתי-מסוימים של הקרקע על שם הועד ואת יתרת

בנות סתם, אלא להגיע לדרגת רב־גאון, מוכן היה לתת לי
המחיר הטילו בתורת משכנתא על הקרקע, והשעבוד הזה יהא
רובץ על הקרקע עד שיגמרו לשלם את כל הקרן והרביית
שנים אחדות הסעירו התקלות המרובות שבענין "כפר־
גנים" את דעת הקהל. נשמעו הרבה צעקות והאשמות בלחישה
ובקולי־קולות, עד כי רבים הפכו את השם "כפר גנים" ל"כפר
גנבים". אינני נוטל לעצמי את הזכות להכריע בין בעלי
הדעות השונות והמנוגדות ולקבוע, מי אשם במעשים מכשיי־
לים ומי אשם בהוצאת דיבות על אנשים שעמלו לטובת
הצבור בלי לבקש טובת־הנאה לא־כשרה לעצמם. אני מסת־
פק בתיאור המצב העובדתי, כפי שמצאתי אותו בשוכי
מאנגליה ברע מאד. הועד גבה כספים מאת החברים להמשכת
התשלומים למוכרים ולהשגת ההסכמות הדרושות לסידור
עניני הקרקע, וגם לזה לצורך זה כספים מאנשים פרטיים
ב־12 אחוזי רבית ו־2000 לירות מבנק אפ"ק במשכנתא על
הקרקע. אך למרות כל זה לא קיבלו המוכרים בסדר את
התשלומים המגיעים להם ואיימו בתביעה משפטית להחזיר
להם את הקרקע, ונוסף לכך קם בכפר יהודיה עסקן צבורי
חדש, לא מהשייכים המיוחסים, שהתנגד לסידור המיוחד בדבר
אלף דונם נוספים (יש אומרים, שיהודים פקחו את עיניו
לצאת בטענה זו), אסף סביבו קהל פלחים ואיים בתביעה
משפטית לביטול מכירת אלף הדונמים הנוספים. גם מצד
היהודים היו צרות. המלוים הפרטיים שהלוו כספים לוועד
רשמו על שמותיהם חלקי אדמה משטח כפר־גנים, ובנק
אפ"ק גם הוא עיקל חלק־קרקע לגבית ההלוואה ופרסם מודעה
בדבר מכירת קרקע לכל דורש במחיר 5 לירות הדונם וכבר
נמצאו יהודים בוכאראים שהיו מוכנים לקנות. וכך איימו
מכל צד נחשולים של הרס למחות מעל פני האדמה את הנסיון
שנעשה להתנחלות בעלי אמצעים מעטים בכוחות עצמם,
מובן, שסכנות אלה איימו גם עלי פי כמה וכמה, שכן השקעתי
כספים להתנחלות משפחתי בכפר־גנים, ואף האנשים מאנ־
גליה, שבהאמינם בי השקיעו כספים בקניית קרקעות, כאן,
עמדו להפסיד את כספם.

המתנחלים ערכו אספות סוערות מאד, פיטרו את הועד, בחרו ועד חדש ויושב-ראש בתשלום, שיתמסר כולו לסידור הענינים. אך כעבור חצי שנה הוכרח גם זה להתפטר מחוסר יכולת להושיע. אז בחרו במר שמשון היבנר, אדם ישר ובעל מרץ, אך בהיותו חדש בארץ ולא ידע את שפתם ומנהגיהם של הערבים, לא מצא את הדרך לסידור הענינים.

כשעמדו הענינים בשלב זה הגעתי הביתה מאנגליה, מוכן לפעולות אחרות מחוץ לארצנו, כמסופר למעלה. מיד הפצירו בי, שאקח את המכשלה הזאת תחת ידי ואעזור למר היבנר. בתחילה סירבתי, אך בראותי שאבדה כמעט כל דרך אחרת להצלה הסכמתי. בחרנו לנשיא-כבוד עסקן ותיק ומכובד מאד על הערבים, אדם ותיק ומנוסה ברכישת קרקעות ובישוב סכסוכים עם ערבים. הוא הלך אתי אל אחד מגדולי הנכבדים הערבים ביפו, וזה הבטיח להשתדל אצל בעלי יהודיה בעד סידור ה"מפרוז" וביקש מאתנו אלף לירות "עד לחשבון". התנגדתי. כי קודם כל עלינו להציל את בעלותנו על הקרקע, שכן אם נפסיד את הקרקע מה לנו ולחלוקת אדמת הכפר שאין לנו חלק בה.

הסכנה הקרובה ביותר היתה מצד בנק אפ"ק, שהוא כבר עמד למכור חלקים מאדמתנו. הלכתי אל הבנק לבקש שיבטל את מודעתו בדבר מכירת הקרקע. סגן-המנהל אמר לי שהוא כבר השתדל למנוע את הצעד הזה, אבל לא הצליח. כי אז היו בפתח-תקוה בבת-אחת שתי חברות שלא עמדו בתחייבויותיהן: "הלואה וחסכון" ו"כפר גנים". ובצמרת הפיננסית של הבנק נתקבל הרושם, שאלה הן חברות-רמאות שמצוה להרוס אותן. הרציתי את בקשתי למנהל הראשי מר הופמן, אך הוא סירב. אמרתי לו: "עד עתה לא היה מקרה שאצא ריקם מלפניך, ומדוע דוקא הפעם?" אמר לי, שהיה מוכן לשים לב לבקשתי אילו הבאתי איזו הצעה ממשית לשלם על חשבון החוב סכום מסוים תוך זמן מסוים וסידור לתשלומים עד גמירת החוב. אמרתי לו, כי רק עתה הנני נכנס לתוך הענינים. ועדיין אינני יודע מה להציע באופן

מפורט, שכן רוצה אני להיות אחראי למה שאקבל על עצמי, אבל קודם כל נחוץ להפסיק את פעולת המכירות, כדי שאוכל לגשת לסידור כל-שהוא לפי תכנית שפירטתי לו, ואם יתן לי אפשרות לפעול להבראת החברה הנני מבטיחו, שנשלם קרן ורביית עד הפרטה האחרונה.

חזרתי לפתח-תקוה, כינסתי את החברים לאספה כללית והודעתי, שעלה בידי לבטל את גזירת בנק אפ"ק, אבל בתנאים מסוימים, וכן יש תקוה שנחליץ גם משאר הצרות, אבל לשם כך נחוץ, שכל אחד יוסיף שתי לירות להוצאות על כל דונם, וקרוב לודאי שגם בשנה הבאה נוכרח להוסיף עוד תשלומים להוצאות. האספה היתה סוערת מאד. לרבים היתה זאת אכזבה מרה, שהאדמה תעלה להם פיי-שנים ויותר ממה שחשבו בתחילה. כנגדם הבינו אחרים, שגם כך כדאי הדבר, כי אחר-כך תהיה האדמה שוה פי כמה וכמה. בסוף נתקבלה הצעתי והאנשים הכניסו את התשלומים הנוספים ומסביב למפעלנו נוצרה אורה של אמונה בהבראתו והודות לכך הצלחנו לקבל מיד אחר-כך אלפיים לירות בזה וזה פרטית לתשלום חובות לבנק, לערבים בעלי-הקרקע ולנו-שים פרטיים, שכבר עשו צעדים לרשום חלקי קרקע על שמו-תיהם תמורת החובות, וכעת שילמנו להם במזומנים ופדינו את הקרקע מידיהם.

חוץ מהחובות הממשיים של החברה היו מתהלכים במחזור המסחרי "שטרות טובה" בשם הועד אף על כספים שלא קיבל מעולם, בסכום כללי קרוב לארבעת אלפים לירות. ההלוואות והנכיונות בשטרות ההם נעשו על סמך החתימות והערבויות של אחרים, שהיו זקוקים לשטר כל-שהוא בתור אסמכתא, שבלעדיה אין בנק נותן כסף, ולשם כך היה כדאי לחברי הועד לשעבר להוציא שטרות בשם החברה אבל בסופו של חשבון, אילו הגיעו השטרות ההם לידי תביעה משפטית, היה בית-הדין מחייב "סולידרית" את כל החותמים, ובכללם גם את החברה שלנו, לשלם את תמורתם. ואשר על כן היה צורך הכרחי לאסוף את השטרות "המשוטטים". והואיל וזה

ענין קשה מאד, היה נחוץ לחץ מיוחד כדי להוציאו לפועל ובכן פעם, כשמר היבנר נעדר מהמקום וההנהגה היתה בידי, מסרתי קובלנא פלילית נגד שני אנשים, שהיו מוסמכים לפנים לחתום בשם החברה, ובהשתמשם בסמכות זו הוציאו שטרות כנ"ל. האנשים שוחררו בערבות והציעו את עזרתם לשחרר את החברה מהשטרות שאינם שלה (שהאנשים שנהנו מאשר-ראי בעזרת השטרות של החברה יעשו מאמצים ויחליפום בשטרות של עצמם) ואף לעזור לנו בסידור ה"מפרוז".

מאחר שסולקו ההפרעות מצד היהודים לא נשאר לנו עוד רק לסדר עם הערבים, אבל, זה היה ענין קשה וממושך מאד. פנינו אל עורך-הדין דוד מויאל, שהיה נציגם המשפטי של אנשי יהודיה, שאנו רוצים לסדר עמהם את הענין. הוא הזמין אלינו את ראשי המדברים של הכפר ובאנו לידי הסכם בדבר הסכום שעלינו לשלם. לשם בטחון השלשנו אצל מר מויאל 400 לירות, והוסכם שבעוד יומים יבואו ראשי הכפר לחתום על ההסכם בדבר סידור ה"מפרוז". מהם לא ביקשנו שום כסף לערובה, מכיון שדברתו של עורך-דינם, מר מויאל, היתה לנו ערובה מספקת. אך הם התחרטו ולא עמדו בדיבור, ואז הודיעם מר מויאל, שמאחר שלא נהגו כבוד בדברתי, שעליה סמכנו, הריהו מסתלק מהיות נציגם המשפטי והם יכיר לים לבקש להם עורך-דין אחר, ומעתה הריהו חפשי לעזור לנו הוא ערך לנו בערבית נוסח של חוזה, שעליו צריך לחתום כל בעל חלק וזכות בקרקע, שתמורת הכסף שקיבל הריהו מוותר על חלקו בכל השטח שנמכר לנו, מסכים לחלוקת אדמת הכפר למפרוז ולקבל את חלקו בשטחים שמחוץ לשטח שנמכר לנו. — וכעת היינו זקוקים לקבל חתימת שני שלישים לפחות של כל בעלי הזכות.

פעם בערב נסענו אל הכפר במשלחת: חברים מהועד הישן, אני, עוה"ד מויאל ואחד מגדולי הנכבדים מיפו, אספנו את האנשים ודיברנו עמהם. מר מויאל נשא נאום נמליץ בערבית יפה על אחוזה ושכנות טוב ועל העסק הטוב שבקבלת תשלום הוגן בעד אדמת זיבורית. קם זקן אחד, מראשי המתנגדים,

בעל חלק גדול בקרקעות, והודיע על הסכמתו לחתום. עברה
 אימרת התפעלות בין הערבים: "מויאל בק כבש את המצודה",
 ועוד אחדים חתמו באותו מעמד וב־2 בלילה חזרנו הביתה.
 עוד פעמים ביקרנו בכפר, ופעם, ביום ו', הוכרחתי להשאיר
 עד 10 בערב ולשלם לחותמים תמורת חתימתם, כפי שהורו
 חז"ל, שבגאולת קרקע מידי נכרים בארץ ישראל מותר להח-
 תים על שטר־המכירה אפילו בשבת. מאז לא הלכנו עוד אל
 הכפר, אלא סידרנו, שכל בעל־זכות יבוא למשרד מויאל ליפו,
 יחתום ויקבל את חלקו בכסף, אך בפעולה היורידית של
 סידור המפרוז לא יכול הוא להופיע בשמנו, משום שהיה בת-
 חילה נציג הצד שכנגד, ובסוף עזר לנו בפעולה זו עוה"ד ד"ר
 מ. א. י. א. ש מירושלים.

שש שנים ארכה הפעולה להשיג חתימת שני שלישים של
 בעלי הזכות, מ־1928 עד 1934. בכל שנה היתה אספה כללית
 סוערת ורותחת, משום שבכל אספה נדרשו החברים לתת עוד
 כספים להוצאות. ההתרגשויות הרבות פגעו בבריאותו של מר
 ה. י. ב. נ. עד שמחלתו הכריחתו להתפטר מהנהלת החברה ואז
 נבחרתי אני ליושב־ראש ולסגני נבחר מר וואלדמאן, שבא
 מקנדה. בשש השנים הללו לא ישבנו בחיבוק־ידיים. קודם כל
 בניתי אני את ביתי על אדמת כפר־גנים, בעת שהמקום היה
 עוד רחוק מן הישוב (השטח הבנוי של פתח־תקוה נסתיים אז
 ליד בית־הספר פיק"א), כדי שתהיה לנו חזקה בקרקע, וכך
 גרתי שם בודד למעלה משנה, ואף בעת מהומות תרפ"ט (1929)
 לא עזבתי את המקום. אחר־כך התחילו גם אחרים נוטעים
 ובונים על השטח. גם ערבים התחילו נוטעים פרדסים בחלקם.
 בתקוה שענין ה"מפרוז" יסודר, וכל אחד יהיה אדון יחידי
 לחלקו המסוים בקרקע. כך נרמסו הסדרים הנושנים של
 "מושע" תחת גלגלי מרכבת הקידמה והחיים החדשים. כי
 לנוכח חזקתו של כל יחיד בבנינו ובנטיעותיו לא היו זקני
 הכפר יכולים עוד להעבירו בכל שנה, "לאחרש בכל חלקה
 אחרת", כמו לפנים בתקופת מחרשת־העץ. אך התנחלות זו
 למעשה היתה זקוקה גם לאישור חוקי, כי קרקע שאינו רשום

על שם בעליו אי אפשר לחכרו וללוות עליו כספים, וכדומה. קשה היתה עבודת הסידור במשך שש השנים. אחד משני המוכתרים של הכפר התנגד לכל הענין ודרש, שהפקיד המסדר את הקרקעות ירשום את כל אדמת הכפר, ובכללה אף את חלקנו אנו, בתור אדמת „מושע“, ושאנו נקבל את חלקנו בארבעת רבעים בגושים שונים. בשרותו של מוכתר זה מצא שלטון המחוז פגם ופיטר אותו. אנשי הכפר ממצדדיו הגישו תזכיר מחאה בחתימותיהם, ואז הוחזר על כנו. אלא שלטובת תיקון הסדרים בהנהגת הכפר הוסיף שלטון המחוז עוד שלושה מוכתרים, ומעתה היה אחד נגדנו וארבעה לצדנו. אכן לא ביטל סידור זה את תוקף התביעה של אותו מוכתר ומצדדיו, אך „הפקיד המסדר“ מר לואי ק נעתר לבקשותי: לדחות ולדחות את הסידור הסופי, כדי שנספיק להתבסס יותר ויותר בחזקתנו על הקרקע בנטיעה ובבנין. אחרי מות מר לואי ק נתמנה במקומו מר ליס, שלפי דבריו ראה חובה לעצמו להגן על הערבים מפני ההתפשטות היהודית ולכן התנגד לבקשתנו בדבר סידור ה„מפרוז“. פעם הלכתי אליו עם מר לואי - מאן. שוחחנו אתו כשעתים, אך הוא עמד בסירובו. אחרי שבועים כבר סירב מר לואי למאן ללכת אתי, כי לא האמין בהצלחה וכל חברי הועד היו מיואשים. הלכתי לבדי והסברתי למר ליס, שהענין הזה הוא כבר גם לטובת הערבים, שכן גם הערבים שנטעו פרדסים מעונינים במפרוז, ואשר לטענה בדבר אלף הדונמים הנוספים, הסברתי לו, ששטח זה ניתן לנו בתורת פיצוי על שקיבלנו בחלקנו את האדמה הגרועה ביותר. בסוף נתרכך ואמר לסגנו הערבי (שהוא דוקא התיחס אלינו ברצון טוב...) שיראה בתיק אם יש כבר חתימות של שני שלישים היה מחסור בעוד חתימות אחדות ובכן נתן לנו ארכה לחודש ועוד לחודש עד שנאספו כל החתימות הדרושות.

אז הסכים מר ליס לאשר את ה„מפרוז“, בתנאי שאשליש את הכסף המגיע למסרבים, סכום קרוב לאלף לירות. הבאתי לו תעודת השלשה מבנק אפ"ק ואז פרסם הודעה בעתון הרשמי על חלוקת הקרקע. המסרבים מסרו התנגדות בכתב

והוא אמר, שזאת לא תעכב עוד את הפעולה, אך אני הת-
 פשרתי עם המתנגדים ב־2500 לירות והם נתנו לי תעודת
 ויתור, וכך הוסר כל מכשול חוקי. לשאלת מר ליס, למה נתתי
 יותר, אמרתי לו: למען השלום עם השכנים. הדבר מצא חן
 בעיניו ובשעת־רצון זו ביקשתי ממנו, לפי עצת מר מויאל,
 שבהיות והקונים הם ברובם עניים מרודים, שחסכו מפייהם
 כדי להתנחל על הקרקע, יואיל־נא לסדר את ההעברה ישר
 על שם הקונים, לבל יצטרכו לשלם מס־העברה כפול: מהער־
 בים על של החברה ומהחברה על שם כל קונה וקונה. מר
 ליס נעתר לבקשתי. המדידה נעשתה על חשבון הממשלה
 בתוך פעולת סידור הקרקעות וכל קונה קיבל את ה"קושאן"
 (שטר הקנין) ישר על חלקו. רק החלקות של קוני־חוץ, שלא
 שילמו את כל המגיע מהם להוצאות, והחלקות שהופרשו לר־
 כוש צבורי נרשמו על שם החברה.

שלש לירות המחיר ושתי לירות הוצאות לדונם — זה
 היה המחיר הכולל לדונם לפי התכנית המקורית. במשך הש־
 נים הרבות עלו ההוצאות עד 12 לא"י לדונם, וכך עלה כל
 דונם קרקע ב־15 לא"י במקום 5. הקונים מהחוץ, שלא הש־
 תתפו בהוצאות המוגדלות קיבלו בסוף קרקע בהתאם לסכומים
 ששילמו (למשל: מי ששילם 75 לא"י בעד 15 דונם ולא הוסיף
 שום תשלום, קיבל בסוף 5 דונמים באותו מחיר). היו קונים
 שקצרה רוחם ודרשו וקיבלו את כספם חזרה או שנחפזו
 למכור את חלקם, אך אלה שהחזיקו מעמד, זכו לראות את
 ערך רכושם עולה פיי־כמה, וכיום יש כבר מקומות בכפרי־
 גנים, שבהם שוה הדונם 200-300 לא"י.

האספה הכללית של החברה בשנת 1934 היתה שונה מה־
 אספות בשנים שעברו. הפעם לא הטיל הוועד תשלומים נוספים־
 אלא הודיע בשמחה על גמירת סידור ה"מפרוז" ועל השגת
 המטרה הנכספת; והפעם לא צעקו החברים, אלא הביעו לי
 תודה על עמלי ורשמו אותי בספר הזהב של הקרן הקיימת
 לישראל ואת הרחוב הראשון של כפר־גנים, המתחיל ליד
 ביתי, קראו אחרי שנתים על שמי: רחוב בנימין יהלום.

אחרי סידור ה"מפרוז" נתמנית לבקשת האספה הכללית כאחד המפרקים של חברת כפר-גנים, שהגיע זמנה לעבור מן העולם אחרי שהשיגה את מטרתה. שנתיים משכתי גם בעול זה בשכר מינימלי, אלא שבעקב המהומות שפרצו בשנת 1936 לא היה אפשר למכור רכוש צבורי ולגבות ולפרוע חובות במהירות הרצויה (אך גם בתוך תקופה זו הצלחתי לעזור לחברה לחסל את התביעות של "קבוצת פינלס" מרומניה). בסוף קם אחד וטען, שאני מעונין "לסחוב את הפירוק עד אין קץ", וגם השיג כ-200 חתימות על בקשה לרושם החברות, שיפטור את המפרקים ויגמור את הפירוק בסמכות רשמית. רושם החברות הזמיני לפגישה בתל-אביב, הראני את "הכרת הטובה" של האנשים שעמלתי למענם ויעצני לפנות בבקשת-שחרור אל רושם-החברות הראשי. עשיתי כך ובדצמבר 1939 קיבלנו הודעת שחרור מהתפקיד בלזית תודה והכרה על שרותנו הנאמן והמסור.

לפי טענת הקובלים עלינו, היה אפשר לסדר את כל הפירוק בשלושה חדשים ואנו מאריכים את מהלכו בכוונה מכוונת. אך המציאות לא אישרה את טענתם. אחרי שרושם החברות שחרר אותנו מנה מפרק מוסמך למשפטים, בעל משרד עורך-דין. עסקי הפירוק נמשכו אצלו ארבע שנים עד שהתגייס, וגם אז עוד נשארו לו "פכים קטנים" מעסקי הפירוק של חברת כפר גנים למסירה לממלא מקומו.

אך ענין פעוט זה לא העכיר את היחסים בין מתישבי כפר גנים וביני. הם בחרו בי משנה לשנה למוכתר ועד היום זוכרים מה שעשיתי לטובת הכפר.

בתפקידי כחבר המועצה המקומית של המושבה פ"ת נפל בחלקי להכריע בקולי הכרעה היסטורית (מבחינה מקומית). הדבר היה כשעמדה על הפרק שאלת זכות הבחירה לנשים. בישיבה המכריעה השתתפו 13 איש ובהצבעה נתחלקו הדעות: 6 בעד ו-6 כנגד. אז הכרעתי אני בקולי לטובת זכות הבחירה לנשים. חברי החרדים רגזו עלי בגלל זה, אך אני אינני מת-

חרט על הכרעתי. גם למשה נאמר מפי הגבורה: "כן בנות צלפחד דוברות".

באותן השנים נדרשתי להקדיש מזמני גם לשרות צבורי אחר.

ב-1924 נוסדה בפתח-תקוה אגודת הפרדסנים "החקלאי", שתבריה השאירו לעצמם את הזכות למכור את יבולם על העץ, ולכן לא יכלו להיות חברים ב"פרדס". שדרש את כל הפרי למשלוח מרוכז, וכך גם לא יכלו ליהנות משרותי "פרדס" בסידור מפרעות ואשראי והיו זקוקים להתארגנות כדי להשיג אשראי לצרכי עיבוד.

אחרי חמש שנים ירדה המכירה לסוחרים מקומיים ובא הצורך להתקשר עם שווקים בארצות-חוץ, ובזמנים שנסע המנהל מר מרדכי חפץ לאירופה בענין זה הפצירו בי, למלא את מקומו. כך במשך שנתיים, ואז ביקשו אותי לסגן מנהל קבוע. נטלתי על עצמי לשפר את קבלת האשראי וה-מפרעות בשביל החברה, כי המצב היה משווע ממש לשיפורים. בשנה הראשונה להזדקקות החברים לאשראי קיבלה החברה מהבנק המרכזי למוסדות שיתופיים אשראי זעום בתנאים קשים. בשנה השנית התקשרה החברה עם בנק זר. בשנה השלישית חזרה אל הבנק המרכזי. וכשנכנסתי לשרות החברה השתדלתי והשגתי לה אשראי אף בבנק אפ"ק, ובמשך הזמן עלה האשראי שלנו מ-10,000 לא"י בהתחלה עד ל-100 אלף לא"י משלושה בנקים יחד: מאפ"ק 40 אלף, מברקליס 30 אלף ומ"מרכזי" 30 אלף.

הסידור הכספי עם שלישייה של בנקים היה כרוך באי-חורים בקבלת האשראי, כי לא תמיד הוזדרו שלשת הבנקים לגמור את הדיונים ביניהם בטרם יגיע זמן עיבוד הפרדסים. במקרים כאלה היינו מסדרים בקופת-עם אשראי פרטי בצורת ערבויות אישיות על שטרות החברים, וכך נתאפשר לחברים להמשיך בעיבוד עד לקבלת האשראי מהבנקים הנ"ל. כן עזרנו באשראי לחברים דחוקים, כדי שיוכלו להחזיק מעמד עד לעלית מחירי הפרדסים, לבל יוכרחו להפסיד את הכל בתקופת

השפל של המחירים, אלא יוכלו להמתין עד לקבלת מחיר טוב
 בעד חלק של הרכוש, כדי להפטר מהחובות ולהציל את השאר.
 צרה מיוחדת היתה לנו בסידור הכספי עם הבנקים, כי
 לדרישתו התקיפה של מנהל הבנק המרכזי היו מתנים בחוזה
 שעלינו לגמור את התשלום עד ה-30 באפריל, ואם לאו, עלינו
 להוסיף על הרבית שני אחוזים בתור קנס על הפיגור. להגם
 הסברנו לו, שעונת המשלוחים אינה נגמרת באותו תאריך
 ולא הוגן לאכוף עלינו תנאי בניגוד למציאות, כי רק בסיום
 העונה וחשבונותיה אפשר לחסל את החובות, הוא עמד בשלו
 כנושה קשוח שאינו מתחשב במצבו של „עבד לוזה לאיש
 מלוה“, והואיל ואנו הוכרחנו לקבל תנאים שונים כלפי שלשת
 הבנקים, הוטל עלינו תנאי אכזרי זה גם לגבי שני הבנקים
 האחרים. והנה באחת השנים, כשמכרנו חלק גדול של היבול
 לגרמניה, חלו עיכובים בקבלת התמורה משם בהעברת סחור
 רות ולא יכולנו לשלם עד סוף אפריל את כל החוב לשלשת
 הבנקים. לפי ההסכם היה עלינו לחלק את הכסף שבידינו
 בשיעור פרופורציונלי בין שלשת הבנקים ולהוסיף לכל אחד
 מהם על יתרת החוב שני אחוזים בתור קנס-פיגור. אך אני
 סידרתי שלבנק ברקליס ישולם החוב כולו. הדבר נודע למנהל
 „מרכזי“ ולדרישתו הוזמנו שני מנהלי „החקלאי“ (חפץ ואני)
 אל פני שני המנהלים הנושים (מר הופיין והוא) לתת את
 הדין על הפרת ההסכם. הסברתי להם, שלגבי בנק אנגלי
 שמרכזו בלונדון הוכרחנו לנהוג כך, לבל תלך הודעה ללונדון,
 ש„החקלאי“ לא עמד בהתחייבותו, אבל מנהלי הבנקים החיים
 אתנו כאן הרי יודעים מראש וגם הגדנו להם, שהמועד שהם
 קבעו לפרעון אינו אפשרי למעשה. ה„מרכזי“ דרש שנתן לו
 בטחונות נוספים על יתרת החוב, כדין לוויים שבאשמתם נתער-
 ער האמון בהם, אך מר הופיין בחר הפעם שיטת-סידור אחרת
 ופנה אלי בשאלה:

— יהלום, אתה מבטיח בהן-צדק, כי תוך חדשים יפרע

החוב?

— כן!

— ואתה, חפץ, בודאי גם אתה מסכים?
— כן!

ובזה נגמר ה"משפט", רק המעמסה של שני אחוזים נוספים נשארה עלינו, ותוך חדשים קיבלנו מחוץ-לארץ את הכספים בעד הפרי ושילמנו את הכל.

השתדלנו אצל מר הופייך, שישחרר אותנו מהקשרים עם "המרכז", אך באין ברירה הוכרחנו להשאיר בקשרים עמו. באחד הביקורים אצל מר הופייך בענייני "החקלאי", בעת שענייני כפר-גנים כבר היו בסדר אצלו (במקום חוב של 2000 לא"י כבר היו לזכות החברה בבנק כ-3000 לא"י בחשבון עובר-ושב), שאלתי אותו, מה דעתו כעת על כפר-גנים?

על זה השיב לי במחמאה אישית: — בעיני אין זה פלא. תמיד אני מסתכל במי שעומד בראש.

ושוב נזדמן לי "נס" ביפו. באחד מימי מאי 1936 הייתי בבית-הממשלה ביפו בענייני "החקלאי". והנה פרצה מהומת הפגנה ברחוב. יעצוני מכרים למהר לתל-אביב. הלכתי לתחנת האוטובוס מספר 3. בעברי ברחוב בוסטרוס כבר הלכו שם מפגינים מזוינים באלות ואחד מהם קרא כנגדי: "הדא יהודי עלייהו" (זהו יהודי, הבה נתנפל עליו). ואני חזרתי במח-שבתי על הפסוק: "כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך". בינתיים הגעתי לשדרות המלך ג'ורג' מקום התאגדה הסופית של מס' 3. האוטובוס איננו. מעבר לכביש עומד קצין-משטרה אנגלי ונותן הוראות לשוטרים. עברתי את הכביש ועמדתי לידו עד שבא האוטובוס. אסף את הנוסעים המעטים ונסע. זה היה האוטובוס האחרון למשך שנתים. כי באותה שעה פרצו המהומות הגדולות, ואחרינו כבר באו רק המכוניות שהביאו פצועים והרוגים.

ואחרי שנות המהומות פרצה המלחמה ונחסמו דרכי הובלת הפרי למכירה באנגליה ובאירופה. אז הייתי לבדי האחראי לניהול "החקלאי", כי חפץ עבר ל"פרדס-סינדיקאט". והנה הזמיני מנהל "הבנק המרכזי" ויעצני להתפטר, שכן

לפי דבריו מכיר הוא אותי כאידיאליסט, המעונין בטובת החברים יותר מבמשכורתו, ולא אהיה מסוגל לשתף פעולה בסידורים שיגרמו רעה לחברים, „ועכשיו הלא בהכרח יפלו קרבנות“. (ואחטא מאד לאמת אם אומר, שהורגשה נעימת צער כל־שהיא בדבריו על ההכרח להפיל קרבנות. אדרבה! אך לא מתפקידי לחטט בגורמים הפסיכולוגיים של יחס כזה כלפי לקוחות קבועים, משלמי רבית ותוספות. על כל פנים היה בריא הרבה יותר למשק הישוב, אילו היה מפתח הקופה של כספי האשראי למוסדות שיתופיים בידי אדם נקי מתסביכי איבה והרס כלפי המפעלים שהוא מיועד לטפחם ולעודדם). אמרתי לו, שאני מוכרח להשאר בראש האגודה, שאם לא כן יתערער האמון בה והיא עלולה להתמוטט. הוא הסכים להשאירני, בתנאי שימנה להנהלה פקיד משלו ורק חתימת פקיד זה יחד עם חתימתי תחייב את האגודה. המנהל הביא את ההצעה־הדרישה הזאת לישיבת מועצת האגודה. החברים התנגדו בטענות מתקבלות על הדעת, אך הוכרחו לבטל את רצונם מפני רצון השליט על הכספים, ובלבד שיצילו את קיום אגודתם.

אך כל זה לא הועיל. הבנקים נתנו אשראי לעיבוד הפרי דסים, ובגלל פרוץ המלחמה לא יהיה שיווק פרי, ודכן החליטה מועצת מנהלי הבנקים להציל את המזומנים שלהם בדרך הקצרה והנוחה — וההרסנית! — ביותר, על־ידי פירוק אגודת „פרדס“ ו„החקלאי“ ומכירת רכושן בזיל־הזול, ולא איכפת אם ההון והעמל הרב שהשקיעו הפרדסנים ילך לאיבוד. והנה דוגמא אחת, בולטת ביותר:

בעת פירוק „החקלאי“ מכרו המפרקים בפקודת מר ויטלס מגרש בן ששה דונמים מטריים ליד תחנת הרכבת ועליו ארבעה מחסנים, שחלק מהרכוש הזה היה מושכר לממלה ב־40 לירות לחודש, ואת כל זה מכרו ב־2800 לירות, בעת שאפילו חמרי העצים והברזל היו שווים יותר מזה. כעת מציעים לקונה 25.000 לירות והוא דורש יותר. כיום כבר ברור לכל אחד, מה שהפרדסנים צעקו אז.

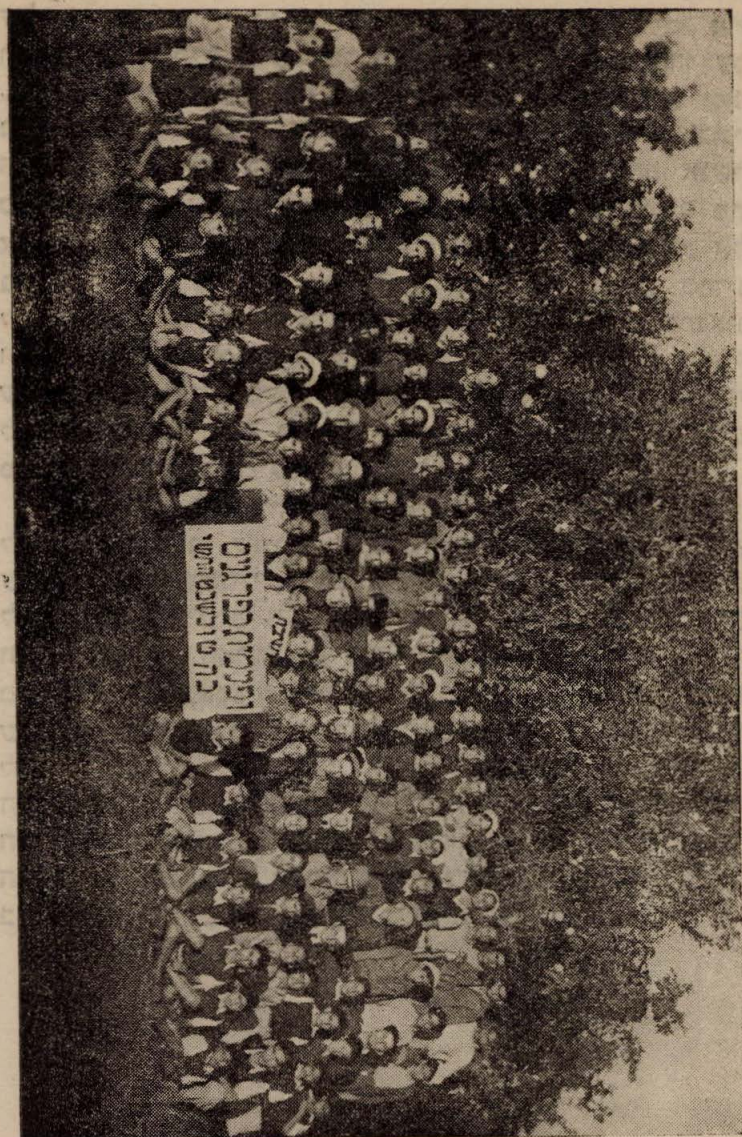
שגם בלי הריסה זו אין סכנה לכספי הבנקים, ואילו הסכימו המנהלים לאיזה סידור מיוחד לשעת חירום, היו יכולים להמנע מגרום נזק לאגודות הפרדסנים וחרפה לעצמם. אך המנהלים לא ידעו להתרומם ממעגל השיגרה של ימי שלום, והחריבו את האגודות. ודאי, כלפי חוץ היתה זאת החלטה אחידה של שלשת המנהלים, אך על סמך ידיעת הענינים והכרת האנשים ויחסם יש לי יסוד להניח בודאות גמורה כמעט, שהיזמה והמרץ העקשני להריסה זו לא באו מצד מנהלי אפ"ק וברקליס בנק, אלא מ"הכתוב השלישי שהכריע ביניהם" והם אשמו רק בהסכמה ובהשתתפות במעשה, מתוך העדפת פרסטיז'ה בנק-אית מדומה על התחשבות בצרכי קיומו של ענף כלכלי חשוב.

עם פירוק החקלאי נשארתי בלי משרה ובלי פרנסה, אך לא התיאשתי, וכך אמרתי למר חפ"ץ, שידעתי כל הזמן, כי לא אצל "החקלאי" יש לי משרה, אלא אצל רבונו של עולם. אולם מצבי היה קשה, כי בעקב הפניקה שהשתררה בראשית המלחמה נסתתמו כל מקורות האשראי ואפילו במשכנתא על רכוש בטוח לא היה אפשר לקבל הלואה. אף-על-פי-כן התחשבו בי ידידים ומכרים והלווני סכומים שונים ונסיתי להתחיל שוב במסחר. אך הנסיונות לא הביאו את ההצלחה שקויתי לה. אמנם כל העסקים שנגשתי לעסוק בהם בשנות המלחמה (פח-מים, מנופקטורה, משק-חלב) היו מבוססים על חישוב הגיוני והבטיחו אפשרות של פרנסה הגונה ורווחים, אך למדתי מהם לקח, שאין אדם יכול ליטול מנכסו העולם יותר ממה שהוקצב לו מלמעלה. ובראותי שמזלי אינו משחק לי במסחר מכרתי רכוש ושלמתי את חובותי וסידרתי לי פרנסה צנועה ושקטה מהכנסות הרכוש המעט שנשאר לי, ואחרי שכל נסיונותי להביא טיח לי סכום כסף לעת זקנה על ידי ביטוח נכשלו, בגלל פשיטות-הרגל של חברות הביטוח שהייתי קשור בהן, החלטתי לרכוש לי "ביטוח" מסוג אחר לגמרי על-ידי הקדשת זמני ומרצי למפעלי צדקה וחסד.

עם גידול הישוב בכפר-גנים הציעו כמה מהמתנחלים לקבל לנו בתור רב את הרב בן-ציון צוויק, שעלה מרוסיה

והם הכירוהו עוד משם וזכרוהו לטובה ורצו שיהיה להם לרועה גם כאן. לעומתו נמצא צעיר מוסמך שהיתה לו כעין "טענת חזקה" או "בר-מיצרא" על משרה זו ובהשתדלותו הטיל הרב הראשי ראי"ה קוק זצ"ל איסור על "הסגת גבול" במשרת הרבנות אצלנו. אז נסעתי ירושלימה אל הרב קוק, שהכיר אותי לטובה בקשר לענינים אחרים מפתח-תקווה והצלחתי לשכנע אותו, שטובת הדת וכבוד התורה אצלנו דורשים, שהרבנות בכפרנו לא תהיה אחוזה משועבדת לבעל-חזקה אלא פנויה בשביל האדם המתאים לה ביותר. כך נתקבל אצלנו הרב צוויק והתקוות שתלינו בו לא הכזיבו.

הרב, ברצותו להפיץ ידיעת תורה בדור הצעיר, יסד ישיבה קטנה, שנתקבלו אליה צעירים אחדים מעלית "ילדי טהראן" ואחרים. הישיבה היתה זקוקה מאד לבנין ואני השתדלתי ביחד עם הרב למצוא בין מכרי האמידים אנשים שיתנדבו להקים לה בית. מצאנו במר יוסף קליין מתל-אביב את הנכונות לתרום סכום הגון למוסד ראוי, שתרומתו תהא ניכרת בו ובעלת ערך-קיים. אולם עד שגמרנו את הסידורים אתו וקבלנו ממנו סך 600 לא"י למטרה זו נתבטלה הישיבה בגלל סיבות שונות שלא באשמתנו. והואיל וכבר היה כסף שאפשר להתחיל ליסד בו משהו למטרה טובה אמרנו, שלא כדאי להשיב ריקם את תרומתו הנדיבה של מר קליין. ובכן יסדנו בית-יתומים לגדל ולחנך בו ילדים עולי תימן. הסברתי למר קליין את החשיבות שבמפעל זה והוא הואיל להוסיף על תרומתו עוד אלף לא"י ואחר כך עוד 500 לא"י, הקמנו בנין קטן, רכשנו בית-אריזה של פרדס מוזנח, נמצאו עוד ילדים ותומכים למוסד וכיום חיים ומתחנכים בו 140 ילדים יתומים מעולי תימן. הרב מנהל את המוסד בעניני חומר ורוח והילדים מקבלים חינוך יהודי מסורתי, הוראה בידיעות כלליות וכלכלה טובה ומבריאה. אולם המקום צר מהכיל את כולם וישנם עוד ילדים הזקוקים לעזרתנו, אלא שלשם כך צריך להרחיב עוד את הבנינים ואת "בית-המלאכה, כדי שיתחנכו לתורה ולעבודה יחד, שיהיו לברכה לעצמם ולישוב.

המחלקה הכללית
במחנה הנופש

כפי שאמרו חז"ל: "מצוה גוררת מצוה". ההצלחה בעסק זה של יסוד בית היתומים עודדה אותי לשלוח יד גם בעסק אחר ולהקדיש לו חלק ניכר מרכושי, שממילא לא אקחה עמי "שמה". הנני מתכונן בזה ליסוד בית-הבראה לנצרכים, שאין באפשרותם ליהנות מבתי-הבראה המיוחדים לחברי ארגונים ומפלגות או מבתי-הבראה פרטיים בגלל היוקר שבהם. אנשים כאלה יוכלו למצוא מרגוע והבראה במוסד כזה במחירים מתיימרים ליכלתם, אם המוסד יוקם לא בהשקעה מסחרית אלא בתרומות נדיבים, אני מצדי מוכן לתת חלק ניכר. כמו-כן יש ברצוני להקים בית מושב זקנים באותם התנאים. והנני רוצה לקוות, שימצאו לי שותפים, נדיבים שהקב"ה חנן אותם. בהצלחה בעסקיהם יותר ממני, כדי שיוכלו להקים להם יד ושם ולזכות לחיי עולם בתרומות שיפרישו מהונם ביד רחבה, כראוי למטרה הנעלה.

כשאני מהלך ברחובות הכפר שלנו רוחש לבי תודה לאבינו שבשמים, שזיכני לראות ישוב יהודי פורח ומשגשג על האדמה שעמלתי שנים אחדות למען גאולתה, ושזיכני לראות בתוך ישוב זה מוסד לגידול יתומים פליטי הרעב והשמד מתימן, המתחנכים כאן לחיי אזרחים עברים חפשים מאימת אויב ונאמנים לאלקי ישראל ולתורתו. ואני תפלה, שאזכה לראות את המוסד הזה בביסוסו הגמור ושאצליח עוד לראות ידידים בעלי דעת ותבונה, היודעים להעדיף את הקנינים הנצחיים על החולפים, שישתתפו אתי בהקמת המוסד השני, האמור למעלה, להבראת נחלשים ממחלה ומעמל. ובזכות העזרה לפליטי גולה ולזקוקים להבראה נזכה לראות במהרה בימינו בקיבוץ פזורי ישראל קוממיות לארצנו.